

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра загальнотеоретичного правознавства та публічного права

Магістерська робота
освітній ступінь – магістр

на тему: **«РИНОК ПЛАТІЖНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ:
ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА, ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
Спеціальності
081 Право
Курбацька Анастасія Сергіївна



Керівник Кравченко Н.Г.,
кандидат юридичних наук, доцент

Рецензент Усенко Є.А.

Магістерська робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«___» _____ 2023 р.

Київ – 2023

Декларація академічної доброчесності

Я, Турбацька Анастасія Серіївна, студентка 2 року навчання магістерської програми за спеціальністю 081 "Право" факультету правничих наук НаУКМА:

- підтверджую, що написана мною магістерська робота на тему "Ринок патентних послуг в Україні: правова характеристика, проблемні аспекти та перспективи розвитку" відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 04.03.2018 року, зі змістом якого я ознайошена;
- підтверджую, що надаю мою електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-якій формі, у тому числі порівняння змісту роботи на ретельній системі Іпіскеск;
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитарія та баз даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

10.05.2023



Турбацька А.С.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ПЛАТІЖНІ ПОСЛУГИ ЯК ОСНОВА ПЛАТІЖНОГО РИНКУ УКРАЇНИ	
1.1. Теоретико-правові підходи до визначення поняття «платіжна послуга»	9
1.2. Правовий аналіз видів платіжних послуг на платіжному ринку України	14
1.3. Правове регулювання обігу електронних грошей на платіжному ринку України	19
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ ПЛАТІЖНОГО РИНКУ	
2.1. Правовий аналіз вимог, що застосовуються до надавачів платіжних послуг	27
2.2. Проблемні аспекти відповідальності за вчинення правопорушень у сфері надання платіжних послуг	34
2.3. Подвійна правова природа НБУ як надавача платіжних послуг та регулятора ринку платіжних послуг	41
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ НА ПЛАТІЖНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ	
3.1. Правова концепція розвитку цифрових прав у світлі правовідносин з надання платіжних послуг	48
3.2. Цифрові гроші НБУ як новий платіжний засіб в Україні	54
3.3. Переваги та загрози застосування концепції відкритого банкінгу (open banking) на платіжному ринку України	58
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Закон про платіжні послуги	Закон України «Про платіжні послуги»
Закон про платіжні системи	Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»
Директива про електронні гроші	Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/110/ЄС від 16 вересня 2009 року про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей і пруденційний нагляд за нею, про внесення змін до директив 2005/60/ЄС і 2006/48/ЄС та про скасування Директиви 2000/46/ЄС
Директива про платіжні послуги	Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/2366 від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку, про внесення змін до Директив 2002/65/ЄС, 2009/110/ЄС та 2013/36/ЄС і Регламенту ЄС № 1093/2010 та про скасування Директиви 2007/64/ЄС
ІС	Інформаційні системи, що використовуються для надання платіжних послуг
КК України	Кримінальний кодекс України
Конвенція	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини)
Концепція	Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
НБУ	Національний банк України

Положення про авторизацію	Положення про порядок здійснення авторизації діяльності надавачів фінансових платіжних послуг та обмежених платіжних послуг, затверджене Постановою Правління НБУ № 217
Положення про електронні гроші	Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними, затверджене Постановою Правління НБУ № 210
Положення про ліцензування	Положення про ліцензування та реєстрацію надавачів фінансових послуг та умови провадження ними діяльності з надання фінансових послуг, затверджене Постановою Правління НБУ № 153
Реєстр	Реєстр платіжної інфраструктури
Стратегія кібербезпеки	Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021
ЦВЦБ	Цифрова валюта центрального банку

ВСТУП

Тема магістерської роботи: «Ринок платіжних послуг в Україні: правова характеристика, проблемні аспекти та перспективи розвитку».

Актуальність теми. Ринок платіжних послуг в Україні вже давно потребував повного перезапуску. Положення Закону про платіжні системи базувалися на можливості переказу коштів виключно в платіжних системах, а тому були застарілими та не могли дати відповідь на всі виклики цифровізації.

Закон про платіжні послуги стрімко наблизив платіжну інфраструктуру України до європейської. Так, було надано визначення поняття «платіжна послуга» та розроблено якісно новий перелік видів платіжних послуг, який відповідає сучасним реаліям та базується на положеннях Директиви про платіжні послуги. Водночас, було розширено перелік надавачів платіжних послуг, що, у свою чергу, має вплинути на створення здорового конкурентного середовища, де кожен користувач зможе отримати якісні платіжні послуги. Окрім цього, було розроблено порядок обігу електронних і цифрових грошей та імплементовано концепцію відкритого банкінгу. Ці та інші зміни, що будуть розглянуті в цьому дослідженні, створюють основу для приєднання України до Єдиної зони платежів у євро.

Враховуючи, що нормативно-правові акти, необхідні для запуску оновленого ринку платіжних послуг в Україні, лише були ухвалені або наразі перебувають на стадії розробки, а українські науковці лише нещодавно почали відзначати актуальність дослідження ринку платіжних послуг, аналіз переваг та недоліків нового правового регулювання ринку платіжних послуг в Україні є назрілим.

Теоретичною базою дослідження були праці таких науковців, як: Володовська В., Галіцейська Ю.М., Гиляка О.С., Грицай С.О., Дворовий М., Довгань Ж.М., Єсімов С.С., Іванський А.Й., Козюбра М.І., Корнівська В.О., Кравченко Н.Г., Кучерявенко М.П., Лесько Н.В., Лобач О.М., Петришин О.В., Рябокінь М.В., Сливка М.М., Товкун Л.В., Черевко К.О. та інші.

Емпіричну базу дослідження становлять нормативно-правові акти НБУ, зокрема, постанови Правління НБУ, висновки міжнародних громадських організацій, директиви Європейського Союзу, рішення Конституційного Суду України, рішення Верховного Суду та розпорядження Кабінету Міністрів України.

У магістерській роботі необхідно знайти відповідь на таке *дослідницьке питання*: «Які є переваги та недоліки нового правового регулювання ринку платіжних послуг в Україні?».

Метою дослідження є здійснити визначення об'єктного, суб'єктного та функціонального складу ринку платіжних послуг в Україні, проаналізувати недоліки правового регулювання порядку надання платіжних послуг в Україні, дослідити досвід Європейського Союзу в сфері надання платіжних послуг.

Для розкриття поставленої мети були сформовані такі *завдання наукового дослідження*:

- дослідити підходи до визначення поняття «платіжна послуга» у науковій доктрині;
- проаналізувати види платіжних послуг та правила їх суміщення надавачами платіжних послуг на платіжному ринку України та Європейського Союзу;
- дослідити доктринальні підходи до визначення поняття «електронні гроші» та особливості емісії електронних грошей на платіжному ринку України;
- проаналізувати юридичну природу вимог, які встановлюються НБУ, як регулятором платіжного ринку України, до юридичних осіб, які мають намір здійснювати діяльність з надання платіжних послуг;
- дослідити види юридичної відповідальності, що застосовуються до учасників платіжного ринку, та їх відповідність сучасним викликам і загрозам;
- здійснити розмежування повноважень НБУ як надавача платіжних послуг та регулятора платіжного ринку України через призму принципів верховенства права;
- дослідити перелік цифрових прав учасників ринку платіжних послуг, місце таких прав у концепції поколінь прав людини та механізми їхнього захисту;

- визначити особливості обігу цифрових грошей НБУ через призму загальних ознак ЦВЦБ;

- проаналізувати переваги та загрози, які поставатимуть перед учасниками ринку платіжних послуг у зв'язку із запровадженням відкритого банкінгу.

Предметом дослідження є правовідносини, що виникають між користувачами платіжних послуг, надавачами платіжних послуг, та регулятором ринку платіжних послуг у сфері надання платіжних послуг.

Методологія дослідження. У роботі використані загальнотеоретичні та спеціальні методи наукового дослідження, зокрема: діалектичний (у підрозділі 1.1. під час вивчення доктринальних підходів до визначення поняття «платіжна послуга»; у підрозділі 1.3 під час вивчення доктринальних підходів до визначення поняття «електронні гроші»; у підрозділі 3.3 під час вивчення доктринальних підходів до визначення поняття «відкритий банкінг»); аналітичний (у підрозділі 1.2 під час здійснення аналізу видів платіжних послуг; у підрозділі 2.2 під час здійснення аналізу видів юридичної відповідальності, які застосовуються до учасників ринку платіжних послуг); системний (у підрозділі 2.1 під час дослідження вимог, що встановлюються для юридичних осіб, які мають намір здійснювати діяльність з надання платіжних послуг; у підрозділі 3.1 під часу дослідження цифрових прав, які виникають в учасників ринку платіжних послуг); метод правового моделювання (у підрозділі 2.2 під час надання пропозицій внесення змін до положень КУпАП); порівняльно-правовий (у підрозділі 2.3 при розмежуванні повноважень НБУ як надавача платіжних послуг та регулятора ринку платіжних послуг; у підрозділі 3.2 для розмежування централізованої та децентралізованої системи взаємодії учасників ринку платіжних послуг); герменевтичний (у підрозділі 2.3 під час тлумачення повноважень НБУ як регулятора ринку платіжних послуг через призму принципів верховенства права).

РОЗДІЛ 1

ПЛАТІЖНІ ПОСЛУГИ ЯК ОСНОВА ПЛАТІЖНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

1.1. Теоретико-правові підходи до визначення поняття «платіжна послуга»

Реформа ринку платіжних послуг стала вимогою часу з огляду на збільшення безготівкових переказів під час пандемії коронавірусної хвороби та необхідності наближення законодавства України до актів Європейського Союзу. У Законі про платіжні системи не було визначено поняття платіжної послуги, оскільки він зосереджувався на засадах функціонування платіжних систем [1]. Проте з прийняттям Закону про платіжні послуги саме платіжну послугу покладено в основу правового платіжного механізму.

Закон про платіжні послуги в пункті 58 частини 1 статті 1 визначає, що платіжна послуга – це «передбачена Законом про платіжні послуги діяльність надавача платіжних послуг з виконання та/або супроводження платіжних операцій» [2]. Відтак, аби сформувати цілісну картину нормативного визначення поняття «платіжна послуга», необхідно також надати означення поняттю «платіжні операції». У пункті 57 частини 1 статті 1 Закону про платіжні послуги зазначено, що платіжною операцією є «будь-яке внесення, переказ або зняття коштів незалежно від правовідносин між платником і отримувачем, які є підставою для цього».

Так, можемо стверджувати, що платіжною послугою є передбачена Законом про платіжні послуги діяльність надавача платіжних послуг, яка зумовлює виникнення правовідносин між надавачами платіжних послуг та іншими учасниками платіжного ринку України, які, у свою чергу, полягають у виконанні та/або супроводженні внесення, переказу або зняття коштів [2, ст. 1].

Аналізуючи визначення поняття «платіжна послуга» в українському національному законодавстві, можна виокремити його три ключові ознаки, де перша – це надавач платіжних послуг, друга – діяльність надавача платіжних послуг й третя – виконання та/або супроводження платіжних операцій. Проте, як слушно зауважують у своїй статті Н. Кравченко та О. Лобач, легальне визначення ніяким чином не покликається на платіжний інструмент, який за своєю суттю супроводжує надання платіжної послуги.[3, с. 45] У пункті 63 частини 1 статті 1 Закону про платіжні послуги платіжний інструмент визначено як «персоналізований засіб, пристрій та/або набір процедур, що відповідають вимогам законодавства та погоджені користувачем і надавачем платіжних послуг для надання платіжної інструкції».

Натомість, у Положенні про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затверженому Постановою Правління НБУ № 705 (втратило чинність), платіжною послугою визнавалась «діяльність щодо забезпечення виконання платіжних операцій з використанням електронного платіжного засобу, яка здійснюється постачальниками платіжних послуг» [4]. Хоча це визначення не відповідає сучасним реаліям регулювання ринку платіжних послуг в Україні, воно, на відміну від визначення платіжної послуги в Законі про платіжні послуги, охоплює всі ключові ознаки платіжної послуги, як-от: постачальник платіжних послуг, діяльність постачальника платіжних послуг, виконання платіжних операцій та використання електронного платіжного засобу.

Так, хочемо погодитись з Н. Кравченко та О. Лобач, що легальне визначення поняття «платіжна послуга» може порушувати принцип правової визначеності, адже має певні суттєві недоліки. Насамперед, відсутнє визначення понять «персоналізований засіб, пристрій», а також не визначено ключову ознаку – «набір процедур». До того ж, уживання терміну «законодавство» створює можливість здійснення регулювання відповідних правовідносин занадто широким колом осіб, навіть на рівні підзаконних нормативно-правових актів.[3, с. 45-46]

Продовжуючи аналіз законодавчої дефініції, вбачається за необхідне зауважити, що в її основу покладено як суб'єктний, так і функціональний критерії. Суб'єктний критерій сформульовано як «надавач платіжних послуг», а функціональний – як діяльність надавача платіжних послуг з виконання та/або супроводження платіжних операцій [3, с. 46]. Фактично це формує предмет діяльності визначених суб'єктів, яким є виконання та/або супроводження платіжних операцій.

Якщо коротко проаналізувати діяльність надавачів платіжних послуг, можна зауважити, що вона є виконанням на постійній основі визначених нормативно-правовими актами дій, пов'язаних з виконанням та/або супроводженням платіжних операцій. Проте така діяльність здійснюється різними суб'єктами, а, отже, є диференційованою. Приватно-правові суб'єкти не можуть здійснювати її так само, як суб'єкти владних повноважень. Відтак, можемо говорити про потенційну класифікацію таких суб'єктів на тих, що здійснюють підприємницьку діяльність, і тих, що не здійснюють підприємницьку діяльність.[3, с. 46] Приходимо до висновку, що діяльність суб'єктів у сфері надання платіжних послуг буває як приватно-правовою (з метою отримання прибутку за надання платіжних послуг), так і публічно-правовою (без такої мети).

Надання самої платіжної послуги можливе лише за допомогою конкретних інструментів, наприклад, платіжного застосунку чи додатку, рахунку та/або пристрою й платіжного інструменту. У цьому контексті український досвід і практика застосування відповідають світовим стандартам і правилам.[5, с. 20-24]

Окрім цього, законодавець у Розділі 4 Закону про платіжні послуги забезпечив право користувача платіжних послуг бути максимально поінформованим і ознайомленим з умовами надання платіжних послуг та самою платіжною послугою завдяки покладенню на надавача платіжних послуг обов'язку надавати весь перелік необхідної інформації про платіжні послуги під час їхньої

реклами. [2, ст.ст. 29-33] Тому необхідно, аби вся інформація про платіжні послуги, яка представлена в рекламі, була повною, практичною, простою й правдивою.

Порядок надання платіжних послуг на підставі договору та повноваження НБУ щодо встановлення додаткових вимог до договорів про надання платіжних послуг [2, ст. 29] також викликає питання щодо природи правовідносин між надавачами та користувачами платіжних послуг: чи є вони публічно-правовими, чи приватно-правовими. З одного боку, фінансове право, у межах якого лежить регулювання ринку платіжних послуг, є публічним правом, оскільки для фінансового права характерні імперативний метод та забезпечення врегулювання правовідносин, що пов'язані з діяльністю держави й місцевого самоврядування, а також тих, що виникають між суб'єктом владних повноважень та іншими суб'єктами права [6, с. 144-146]. З іншого боку, правовідносини між надавачами та користувачами платіжних послуг виникають на підставі домовленості між ними, тобто, присутній приватний інтерес, а вимоги до договорів про надання платіжних послуг, що встановлюються НБУ, на нашу думку, є нічим іншим, як істотними умовами такого договору.

Інтерпретуючи останню практику Верховного Суду щодо розмежування предметної юрисдикції адміністративних і господарських справ, варто зазначити, що помилковим є розмежування публічно-правових та приватно-правових відносин лише на підставі формального критерію щодо визначення суб'єктного складу правовідносин. Натомість, варто дивитися саме на характер правовідносин.[7]

Ми все ж таки схилиємось до того, що правовідносини, що виникають між надавачами та користувачами платіжних послуг, є змішаними, виходячи з наступного. Так, договір про надання платіжних послуг фактично є публічним договором приєднання (у розумінні Цивільного кодексу України), оскільки умови такого договору встановлюються надавачем платіжних послуг шляхом розміщення інформації про порядок надання платіжних послуг на веб-сайті та/або веб-сторінці. Це однозначно підтримує тезу про публічний інтерес у цих правовідносинах і

намаганні захистити користувачів платіжних послуг. Проте саме укладення такого договору є вільним волевиявленням користувача платіжних послуг, а правовідносини з надання платіжних послуг виникають лише у зв'язку з наявністю в користувача платіжних послуг приватного інтересу.

О. Лобач та Н. Кравченко у своїй праці пропонують на підставі легальної дефініції платіжної послуги, виокремлення її ключових складових, характеристик та критеріїв сформуванню наступне доктринальне розуміння поняття «платіжної послуги». Так, платіжна послуга – це: (1) діяльність, яка може бути самостійною або із залученням комерційних агентів; (2) суб'єктами якої виступають органи державної влади та місцевого самоврядування, банки й суб'єкти господарювання, які визначені законодавцем; (3) які «виконують та/або супроводжують платіжні операції з використанням сучасних платіжних інструментів на договірних засадах зі споживачем таких послуг за рахунок власних чи отриманих у кредит від надавача коштів із дотриманням вимог щодо їх відокремлення і збереження» [3, с. 47]. На нашу думку, таке визначення поняття «платіжна послуга» є найповнішим та таким, що чітко, ясно й зрозуміло передає суть, зміст і форму платіжної послуги, відповідає принципам верховенства права й найголовніше – зрозуміле для правозастосувачів.

Директива про платіжні послуги, у свою чергу, не містить чіткого визначення поняття «платіжна послуга», проте надає детальний перелік складових характеристик згаданого поняття [8]. Так, відповідно до Додатку I до Директиви про платіжні послуги платіжною послугою вважається будь-який вид господарської діяльності, відповідно до якого: (1) надається можливість вносити готівку на платіжний рахунок, знімати готівку з платіжного рахунку та всі операції, необхідні для керування платіжним рахунком; (2) виконуються платіжні операції, включно з переказами коштів на платіжний рахунок у надавача платіжних послуг користувача або в іншого надавача платіжних послуг; (3) виконуються платіжні операції у випадках, коли кошти покриває кредитна лінія користувача платіжних послуг; (4) здійснюється випуск платіжних інструментів та/або еквайринг платіжних

операцій; (5) здійснюються грошові перекази; (6) здійснюється ініціювання платежу та (7) надається інформація про рахунки [8].

Визначення та регулювання платіжних послуг неодмінно буде поступово трансформуватися, зважаючи на швидкий поступ цифровізації та діджиталізації. Цей виклик означає, що в майбутньому переосмислення потребуватимуть правові регулятори й правова техніка, врахування нових вимог до регулювання правовідносин, які потребують особливого правового захисту з боку держави, виникнення нових цифрових прав і механізмів їх забезпечення. Проте на цьому етапі розвитку ми можемо констатувати про доволі якісні доктринальні напрацювання та практичну реалізацію положень, які стосуються платіжних послуг в Україні, їхнє максимальне зближення й гармонізацію зі стандартами й вимогами Європейського Союзу.

1.2. Правовий аналіз видів платіжних послуг на платіжному ринку України

Закон про платіжні послуги виділяє два основних види платіжних послуг: фінансові та нефінансові.

До фінансових платіжних послуг належать такі послуги: (1) «послуги із зарахування готівкових коштів на рахунки користувачів, а також усі послуги щодо відкриття, обслуговування та закриття рахунків»; (2) «послуги із зняття готівкових коштів з рахунків користувачів, а також усі послуги щодо відкриття, обслуговування та закриття рахунків»; (3) «послуги з виконання платіжних операцій із власними коштами користувача з рахунку/на рахунок користувача»; (4) «послуги з виконання платіжних операцій з рахунку/на рахунок користувача, за умови що кошти для виконання платіжної операції надаються користувачу надавачем платіжних послуг на умовах кредиту»; (5) «послуги з емісії платіжних інструментів та/або здійснення еквайрингу платіжних інструментів»; (6) «послуги з

переказу коштів без відкриття рахунку»; (7) «послуги з випуску електронних грошей та виконання платіжних операцій з ними, у тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців» [2, ст. 5].

Однією з новел Закону про платіжні послуги є розширення переліку надавачів платіжних послуг (буде детально розглянутий у підрозділі 2.1) шляхом надання дозволу небанківським платіжним установам не лише здійснювати переказ коштів за умови укладення договору з платіжною організацією відповідної платіжної системи, як це було передбачено в Законі про платіжні системи [1, ст. 1], а відкривати й обслуговувати платіжні рахунки користувачів фінансових платіжних послуг, випускати платіжні картки й електронні гроші без обов'язкової участі в платіжній системі [2, ст. 10].

У відповідності до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансові платіжні послуги є різновидом фінансових послуг, які надаються фінансовими установами [9, ст. 4]. З метою узгодження положень Закону про платіжні послуги щодо надання фінансових платіжних послуг нефінансовими установами з іншими нормативно-правовими актами у сфері надання фінансових послуг, у Положенні про авторизацію передбачено, що «з дня включення юридичної особи до Реєстру як надавача платіжних послуг, який не є банком, фінансовою установою, органом державної влади або органом місцевого самоврядування, така юридична особа набуває статусу фінансової установи» [10, п. 54].

До нефінансових платіжних послуг належать: (1) «послуги з ініціювання платіжної операції, що полягають в ініціювання платіжної інструкції надавачем послуги з ініціювання платіжної операції на запит платника з рахунку платника, відкритого в іншому надавачі платіжних послуг», та (2) «послуги з надання відомостей з рахунків, що полягають у наданні в режимі реального часу консолідованої інформації щодо одного або кількох рахунків, відкритих на ім'я користувача в одному або більше надавачах платіжних послуг» [2, ст. 5].

Згідно з частиною 4 статі 6 Закону про платіжні послуги «діяльність з надання нефінансових платіжних послуг може поєднуватися з будь-якими іншими видами діяльності (крім діяльності з надання фінансових послуг), якщо інше не передбачено законодавством України». Як вже було нами встановлено, фінансові платіжні послуги є різновидом фінансових послуг, а тому можемо стверджувати, що діяльність з надання нефінансових платіжних послуг не може поєднуватися з діяльністю з надання фінансових платіжних послуг, якщо інше не передбачено законодавством України.

У статті 6 Закону про платіжні послуги передбачено, що обмеження щодо поєднання діяльності з надання фінансових платіжних послуг із будь-якими іншими видами діяльності не поширюються на НБУ, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та операторів поштового зв'язку. Водночас, «банки, платіжні установи, установи електронних грошей, філії іноземних платіжних установ та філії іноземних електронних грошей мають виключне право на суміщення діяльності з надання фінансових платіжних послуг з діяльністю з надання нефінансових платіжних послуг» [2, ст. 6].

Враховуючи інформацію, розглянуту вище, можемо дійти висновку, що заборона на суміщення діяльності з надання нефінансових платіжних послуг з діяльністю з надання фінансових платіжних послуг наразі поширюється лише на фінансові установи, що мають право на надання платіжних послуг, та, звісно, надавачів нефінансових платіжних послуг. З положень Закону про платіжні послуги прямо не впливає, чому лише до інших фінансових установ застосовуються вказані правила суміщення.

На нашу думку, це може свідчити про низький рівень довіри держави до фінансових установ. Так, наприклад, Положенням про ліцензування було посилено контроль за наданням ліцензій фінансовим установам, зокрема, встановлено вимоги щодо підтвердження майнового стану власників істотної участі, підтвердження джерел походження коштів для формування статутного капіталу тощо [11, п. 72].

Існує вірогідність, що після переліцензування всіх фінансових установ у відповідності до Положення про ліцензування буде скасована заборона на суміщення діяльності з надання нефінансових платіжних послуг з діяльністю з надання фінансових платіжних послуг для інших фінансових установ.

Окрім надання платіжних послуг, Закон про платіжні послуги передбачає право банків, операторів поштового зв'язку, установ електронних грошей та філій іноземних платіжних установ надавати послуги, що є допоміжними до платіжних послуг. До таких допоміжних послуг, зокрема, належать: (1) «послуги технічного характеру, що супроводжують надання платіжних послуг» (послуги з надання інформаційних та комунікаційних технологій, сервісного обслуговування платіжних пристроїв та іншого обладнання, що використовується під час надання платіжних послуг); (2) «послуги оператора платіжної системи» – «юридичної особи, яка встановлює правила платіжної системи, виконує інші функції для забезпечення функціонування платіжної системи та несе відповідальність за діяльність цієї платіжної системи»; (3) «послуги технологічного оператора»; (4) «інші послуги, визначені як допоміжні до надання платіжних послуг відповідно до законодавства» [2, ст.ст. 1, 7].

У відповідності до Положення про авторизацію такі допоміжні послуги також можуть надавати платіжні установи (крім малих платіжних установ) та установи електронних грошей. Малі платіжні установи можуть поєднувати діяльність з надання платіжних послуг лише з діяльністю з надання послуги оператора платіжної системи.[10, п.п. 101-102]

Законодавець у Законі про платіжні послуги окремо також виділив обмежені платіжні послуги – послуги, які за своєю суттю є низькоризиковими та використовуються особами в повсякденному житті [12]. До таких послуг, зокрема, належать послуги з оплати цифрового контенту, квитків, залізничних перевезень, проїзду в міському й приміському транспорті, поповнення проїзних і транспортних карт для проїзду в міському й приміському транспорті, сплати коштів на цілі

благодійної діяльності, переказу коштів між ідентифікованими абонентами, оплати телекомунікаційних послуг та доступу до мережі Інтернет, комунальних послуг, податків та зборів, митних платежів, штрафів, послуг, що надаються державними органами та установами. НБУ наділений повноваженням визначати належність інших операцій до обмежених платіжних послуг.[2, ст. 8]

До обмежених платіжних послуг так само застосовувалися правила суміщення, передбачені статтею 6 Закону про платіжні послуги. Так, наприклад, платіжні установи та установи електронних грошей відповідно до пункту 2 частини 1 статті 6 Закону про платіжні послуги (у редакції від 16 серпня 2022 року) мали право поєднувати діяльність з надання фінансових платіжних послуг з наданням обмежених платіжних послуг. Натомість, після внесення змін до положень статті 6 Закону про платіжні послуги шляхом ухвалення Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо платіжних послуг» цей пункт правил суміщення був виключений [13].

Аналізуючи положення статті 6 Закону про платіжні послуги, наразі можемо дійти висновку, що поєднувати діяльність з надання обмежених платіжних послуг з наданням будь-яких інших платіжних мають право НБУ, банки, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, оператори поштового зв'язку, а також будь-який інший вид надавача платіжних послуг, якщо надання обмежених платіжних послуг є єдиним видом діяльності, яку такий надавач здійснює. Окрім цього, можемо стверджувати, що відповідно до частини 3 статті 6 Закону про платіжні послуги діяльність з надання обмежених платіжних послуг може поєднуватися з наданням нефінансових платіжних послуг.

У Директиві про платіжні послуги, наприклад, платіжні послуги взагалі не мають поділу на види, а тому діяльність з надання послуг ініціювання платежу й послуг надання інформації про рахунки може здійснюватися будь-яким надавачем платіжних послуг без жодних обмежень. На нашу думку, це зумовлено, зокрема, тим, що Директива про платіжні послуги закріплює обов'язок дотримання критерію

пропорційності при розробці правил доступу надавачів платіжних послуг до платіжного ринку, а саме: «правила доступу не мають перешкоджати доступу більшою мірою, ніж це необхідно для забезпечення від конкретних ризиків та для захисту фінансової та операційної стабільності платіжної системи» [8].

Так, ми вважаємо, що це свідчить про високий рівень довіри до всіх та будь-яких надавачів платіжних послуг на території країн Європейського Союзу та стабільності ринку платіжних послуг Європейського Союзу. У свою чергу, закріплення правил суміщення у Законі про платіжні послуги було необхідне з огляду на розширення переліку надавачів платіжних послуг новими суб'єктами та у зв'язку з низьким рівнем кіберзахисту на території України (буде розглянуто у підрозділі 2.2). Водночас, відсутність у Законі про платіжні послуги критерію пропорційності у сфері доступу до ринку платіжних послуг може призвести до порушення балансу між обмеженнями, встановленими для деяких категорій надавачів платіжних послуг, та легітимною метою таких обмежень [14, с. 98].

1.3. Правове регулювання обігу електронних грошей на платіжному ринку України

У національній науковій доктрині сформувалися різні підходи до визначення поняття «електронні гроші». Так, Л.В. Товкун та А.О. Ахмедова відносять електронні гроші до електронного платіжного засобу, обґрунтовуючи це тим, що вони зберігаються на електронному пристрої, виступають засобом розрахунків за цивільно-правовими або господарськими договорами та є грошовим зобов'язанням емітента електронних грошей перед їхнім пред'явником [15, с. 279]. Схожу позицію описує в своїй статті С.С. Єсімов. Він вважає, що електронні гроші є безстроковим грошовим зобов'язанням емітента електронних грошей на пред'явника, в електронній формі, та за умови, що випуск таких електронних грошей здійснюється

емітентом на передоплатній основі, тобто, після отримання грошових коштів у розмірі, не меншому від прийнятого емітентом обсягом зобов'язань [16, с. 24].

Дещо відмінну позицію висловлюють у своїй статті Н.В. Лесько, М.М. Сливка та С.А. Красько. Вони пропонують не ототожнювати електронні гроші з готівковими та безготівковими платіжними засобами у зв'язку з тим, що електронні гроші не є складовою поняття грошові кошти. Водночас, вони так само підтримують позицію, висловлену С.С. Єсімовим, що електронні гроші є грошовим зобов'язанням емітента у разі, якщо випуск електронних грошей здійснюється на передоплатній основі [17, с. 280].

Т.В. Шлапко та П.Ф. Миронов пропонують розглядати електронні гроші як «еквівалент традиційних фіатних грошових коштів, які зберігають свою вартість на електронних носіях, а їхній обіг напряму залежить від правової регламентації» [18, с. 115]. Такий підхід, на нашу думку, є помилковим, оскільки він прирівнює за правовим статусом електронні гроші до цифрової валюти центрального банку (буде розглянуто в підрозділі 3.2) та обмежує право будь-яких інших суб'єктів, окрім центрального банку, на випуск електронних грошей.

Найвдалішою, на нашу думку, є позиція К.О. Черевка, оскільки вона найбільше відповідає сучасному розумінню поняття електронних грошей, встановленому Законом про платіжні послуги. Так, він вважає, що електронні гроші мають подвійну правову природу, у зв'язку з чим їх необхідно розглядати одночасно як одиницю вартості, яку можна приймати як засіб платежу, що обґрунтовується тим, що електронні гроші зберігають вартість «традиційних грошей», так і грошове зобов'язання емітента електронних грошей на пред'явника, що обґрунтовується тим, що підставою для випуску електронних грошей є цивільно-правовий договір [19, с. 123].

Наявність таких різних правових доктринальних підходів була зумовлена недосконалістю легального визначення електронних грошей у Законі про платіжні системи та загалом законодавчого регулювання порядку обігу електронних грошей.

Зокрема, було відсутнє чітке визначення форм існування та зберігання електронних грошей, не встановлено мету випуску електронних грошей, не визначено питання строковості грошового зобов'язання емітента, не регламентовано правовий статус електронних грошей як грошових коштів [1, ст. 15].

Ці проблемні питання були вирішені з ухваленням Закону про платіжні послуги, у якому поняття електронних грошей було приведено у відповідність до положень Директиви про електронні гроші. Так, відповідно до пункту 14 частини 1 статті 1 Закону про платіжні послуги електронними грошима визнаються «одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей». Для обліку, зберігання та здійснення операцій з електронними грошима емітенти відкривають користувачам платіжних послуг електронні гаманці [2, ст. 63].

Таким чином, було регламентовано, що формою зберігання електронних грошей є електронна форма, метою випуску електронних грошей є виконання платіжних операцій [2, ст. 1]. Також у частині 2 статті 3 Закону про платіжні послуги було визначено, що електронні гроші включаються до складу грошових коштів (коштів), а формою існування електронних грошей є безготівкова форма.

Варто зазначити, що Закон про платіжні послуги також встановлює винятки з поняття електронних грошей. Зокрема, електронними грошима не є «одиниці вартості, які обліковуються суб'єктом господарювання, який їх випустив та дають змогу їх держателю придбавати товари і послуги лише у суб'єкта господарювання, який їх випустив» [2, ст. 58]. На нашу думку, це зумовлено наступним. Випуск електронних грошей емітентом здійснюється з метою виконання платіжних операцій, які, у свою чергу, є правовідносинами між платником та отримувачем. Тобто, при здійсненні будь-якої платіжної операції існує два різних суб'єкта, один

з яких фактично є кредитором, а інший – боржником, який виконує своє зобов'язання із використанням електронних грошей. Натомість, такі одиниці вартості, що випускаються, обліковуються та використовуються лише одним суб'єктом господарювання, не мають такої характеристики «електронних грошей», як мета їхнього використання.

Так само, електронними грошима не є «одиниці вартості, які використовуються абонентом постачальника електронних комунікаційних послуг для оплати та споживання цифрового контенту за допомогою будь-якого електронного комунікаційного, цифрового пристрою, за умови що надання таких послуг оплачується абонентом» [2, ст. 58]. На нашу думку, це зумовлено тим, що при здійсненні оплати за цифровий контент абонент (у розумінні Закону України «Про електронні комунікації») використовує грошові кошти (кошти) у безготівковій формі, які зберігаються на його платіжному рахунку (за допомогою платіжної картки або без неї), що не відповідає легальному визначенню електронних грошей.

Окремою новелою Закону про платіжні послуги, у порівнянні з Законом про платіжні системи, є надання права користувачам платіжних послуг «отримувати та використовувати електронні гроші, номіновані в іноземній валюті, випущені емітентами-нерезидентами за межами України» [2, ст. 59]. Це, на нашу думку, є одним із перших кроків задля приєднання України до Єдиної зони платежів у євро. Водночас, Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» встановлюються вимоги до суми таких операцій. Якщо користувач-резидент України придбаває товар та/або послугу в нерезидента України з використанням електронних грошей, сума такої платіжної операції не має перевищувати еквівалент 400 тисяч гривень за офіційним курсом гривні до іноземних валют [20, ст. 20].

З метою адаптування законодавства України, що регулює обіг електронних грошей, до Директиви про електронні гроші було також розширено перелік емітентів електронних грошей. Якщо Закон про платіжні системи дозволяв емітувати електронні гроші лише банкам [1, ст. 15], то Закон про платіжні послуги встановлює такий перелік емітентів, як: (1) «банки», (2) «установи електронних грошей», (3) «філії іноземних платіжних установ», (4) «оператори поштового зв'язку», (5) НБУ, (6) «органи державної влади, органи місцевого самоврядування» [2, ст. 57]. Порядок авторизації емітентів електронних грошей є загальним, як і для будь-якої іншої юридичної особи, яка має намір надавати фінансові платіжні послуги. Відповідно, такий порядок буде розглянутий у підрозділі 2.1.

Задля врегулювання порядку обігу електронних грошей було ухвалено Положення про електронні гроші. У ньому, зокрема, встановлюються вимоги до емітента електронних грошей, порядок випуску емітентом електронних грошей, вимоги до обліку електронних грошей, наводиться перелік операцій з використанням електронних грошей.[21]

У Розділі 6 Положення про електронні гроші передбачаються вимоги до договору, який укладається між емітентом та користувачем електронних грошей. На нашу думку, за своєю правовою природою такий договір є договором приєднання (у розумінні Цивільного кодексу України), а питання укладення, зміни і розірвання договору, не визначені Положенням про електронні гроші, визначаються у відповідності до Глави 53 Цивільного кодексу України. Про це свідчить, зокрема, те, що відповідно до пункту 53 Положення про електронні гроші емітент електронних грошей зобов'язаний розмістити на своїх веб-сайтах та/або веб-сторінках інформацію щодо умов надання платіжної послуги з випуску електронних грошей та виконання платіжних операцій з ними, які фактично є умовами договору. Так, наприклад, такими умовами є: (1) «умови відкриття/закриття електронного гаманця та його обслуговування/використання»; (2) обов'язок «отримання згоди користувача на відкриття електронного гаманця для

зарахування електронних грошей; (3) «тарифи і порядок здійснення платіжних операцій з електронними грошима»; (4) «умови випуску електронних грошей, їх погашення та здійснення інших платіжних операцій з ними»; (5) «сума та порядок сплати комісійної винагороди» емітенту електронних грошей; (6) «порядок, умови та місця приймання/отримання готівкових/безготівкових коштів в обмін на електронні гроші»; (7) «порядок досудового врегулювання спорів, подання претензій користувачем та порядок їх розгляду, уключаючи інформацію для зв'язку з емітентом» тощо [21, п. 53].

Важливим етапом впровадження електронних грошей як засобу здійснення платежу на платіжному ринку України стало ухвалення Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо платіжних послуг» [13]. Ми можемо стверджувати, що зміни, які вносяться до Податкового кодексу України, фактично «легалізують» здійснення окремих видів платіжних операцій електронними грошима не лише для надавачів платіжних послуг, а й для Державної податкової служби України.

Зокрема, це «активує» положення статті 60 Закону про платіжні послуги, якою передбачено, що (1) користувачі, які є суб'єктами господарювання (юридичні особи), мають право здійснювати такі платіжні операції з електронними грошима, як-от: «оплата товарів, робіт і послуг», «сплата податків, зборів, інших обов'язкових платежів», «сплата благодійних внесків та пожертвувань», «приймання електронних грошей як засобу платежу», «повернення електронних грошей користувача у разі повернення користувача товарів»; у свою чергу (2) користувачі, які є споживачами, мають право здійснювати такі платіжні операції з електронними грошима, як-от: «оплата товарів, робіт і послуг», «сплата податків, зборів, інших обов'язкових платежів», «сплата благодійних внесків та пожертвувань», «приймання електронних грошей як засобу платежу», «повернення електронних грошей користувача у разі повернення користувача товарів». З іншого боку, користувачі - органи державної влади та місцевого самоврядування мають

право приймати електронні гроші у якості сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

Відкритим залишається лише одне питання. 24 лютого 2022 року Постановою Правління НБУ № 18 було затверджено порядок роботи банківської системи в період запровадження воєнного стану, відповідно до пункту 16 якої «банкам-емітентам електронних грошей призупинити здійснення випуску електронних грошей, поповнення електронних гаманців електронними грошима, розповсюдження електронних грошей» [22]. Станом на 24 лютого 2022 року НБУ ще не було ухвалено Положення про авторизацію, Положення про ліцензування, Положення про електронні гроші на виконання вимог Закону про платіжні послуги, а тому емісію електронних грошей мали право здійснювати лише банки, як це було регламентовано Законом про платіжні системи, проте у відповідності та в порядку, встановленому Законом про платіжні послуги. Відповідно, така заборона й була поширена НБУ лише на банки. Проте, по-перше, така заборона щодо випуску та розповсюдження електронних грошей, поповнення електронних гаманців досі не була скасована для банків, по-друге, незрозуміло, чи вона поширюється на інших емітентів електронних грошей, які пройшли авторизацію та ліцензування у відповідності до актів НБУ.

Отже, нами було встановлено, що легальне визначення поняття «платіжна послуга» зосереджується на трьох ключових ознаках: надавачі платіжних послуг (суб'єктний критерій), діяльності надавача платіжних послуг та виконанні та/або супроводженні платіжних операцій (функціональні критерії). Проте законодавець не взяв до уваги платіжний інструмент, який супроводжує надання будь-якої платіжної послуги, а також не здійснив розмежування діяльності надавачів платіжних послуг залежно від наявності мети в отриманні прибутку. Тому, здійснивши аналіз доктрини, нами було запропоновано таке визначення поняття «платіжна послуга», яке є чітким і зрозумілим для правозастосувача та не порушує

принцип правової визначеності. Також ми дійшли висновку, що правовідносини, які виникають між надавачами та користувачами платіжних послуг, мають змішану правову природу, оскільки ґрунтуються одночасно на приватному інтересі користувача платіжних послуг в укладенні договору про надання платіжних послуг та публічному інтересі регуляторів ринку платіжних послуг у захисті прав такого користувача шляхом встановлення істотних умов договору.

Окрім цього, нами було встановлено, що Закон про платіжні послуги виділяє два основні види платіжних послуг: фінансові та нефінансові. Поряд із ними також можуть надаватися обмежені платіжні послуги та послуги, що є допоміжними до платіжних послуг. Законодавець також розробив правила суміщення різних видів платіжних послуг, які обмежують одночасне надання, наприклад, фінансових та обмежених платіжних послуг. Директива про платіжні послуги не здійснює поділ платіжних послуг на види, що свідчить про відсутність обмежень для надавачів платіжних послуг щодо суміщення різних видів платіжних послуг. Ми вважаємо, що обмеження щодо суміщення різних видів платіжних послуг можуть призвести до порушення принципу пропорційності, який, хоч і передбачається Директивою про платіжні послуги, але не імплементований у Закон про платіжні послуги.

Також нами було встановлено наявність різноманітних доктринальних підходів до визначення поняття «електронні гроші» з огляду на недосконалість легального визначення електронних грошей у Законі про платіжні системи. Натомість, Законом про платіжні послуги чітко визначаються форма існування та зберігання електронних грошей, мета випуску електронних грошей, правовий статус електронних грошей як грошових коштів тощо. Ми також проаналізували винятки з поняття електронних грошей, передбачені Законом про платіжні послуги, та надали свої міркування щодо того, чим такі винятки зумовлені. Так само, нами було встановлено, що договір, який укладається між емітентом та користувачем електронних грошей, є договором приєднання з огляду на те, що його істотні умови встановлюються законодавцем.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ ПЛАТІЖНОГО РИНКУ

2.1. Правовий аналіз вимог, що застосовуються до надавачів платіжних послуг

Закон про платіжні послуги визначає дев'ять категорій осіб, які мають право надавати платіжні послуги, серед яких: «(1) банки, філії іноземних банків (далі – банки); (2) платіжні установи (у тому числі малі платіжні установи); (3) філії іноземних платіжних установ; (4) установи електронних грошей; (5) фінансові установи, що мають право на надання платіжних послуг; (6) оператори поштового зв'язку; (7) надавачі нефінансових платіжних послуг; (8) Національний банк України; (9) органи державної влади, органи місцевого самоврядування» [2, ст. 10]. Надавачі платіжних послуг, перераховані в пунктах 1-7, належать до тих, які здійснюють підприємницьку діяльність (з метою отримання прибутку).

Таке суттєве збільшення кола надавачів платіжних послуг в Україні відбулося у зв'язку з необхідністю адаптування законодавства України до законодавства Європейського Союзу, зокрема, Директиви про платіжні послуги [23]. Так, у ній надавачами платіжних послуг визначені такі, зокрема, особи: «кредитні установи та їхні філії, установи електронних грошей та їхні філії, поштові жироустанови, які мають право надавати платіжні послуги, платіжні установи, Європейський центральний банк та інші національні центральні банки, коли вони не діють як монетарні органи або інші органи національної влади, держави-члени або їхні регіональні чи місцеві органи, коли вони не діють як органи публічної влади» [8]. Як ми бачимо, перелік надавачів платіжних послуг в Україні був сформований шляхом врахування положень Директиви про платіжні послуги при розробці Закону

про платіжні послуги з метою якнайглибшого інтегрування українського ринку платіжних послуг з європейським.

За загальним правилом особи, які мають право надавати платіжні послуги, отримують право на провадження діяльності з надання фінансових платіжних послуг лише після отримання відповідної ліцензії шляхом їхнього включення до Реєстру. Ліцензія надається НБУ на необмежний строк на надання всіх або окремих фінансових платіжних послуг. НБУ надає платіжні послуги без одержання ліцензії відповідно до Закону про платіжні послуги та без включення до Реєстру.[2, ст. 10]

Так, з метою отримання ліцензії на здійснення діяльності з надання фінансових платіжних послуг юридична особа має пройти процедуру авторизації у відповідності до Положення про авторизацію [10, п. 55]. Авторизація юридичної особи передбачає відповідність юридичної особи таким, зокрема, вимогам:

Юридична особа має сформований та сплачений статутний капітал [10, п. 55]. Закон про платіжні послуги встановлює вимоги до мінімального розміру статутного капіталу юридичних осіб, які мають право надавати платіжні послуги, залежно від кількості та видів платіжних послуг. На нашу думку, такі вимоги зумовлені необхідністю захисту інтересів користувачів фінансових платіжних послуг у разі, якщо щодо юридичної особи буде відкрито процедуру банкрутства.

Юридична особа має приміщення за його місцезнаходженням [10, п. 55]. На сьогодні нерідкими є випадки, коли юридична особа укладає договір про оренду (суборенду) нежитлового приміщення з іншою юридичною особою, яка є власником (орендарем) такого приміщення, але насправді здійснює господарську діяльність за іншим місцем розташування. На нашу думку, необхідність такої вимоги в Положенні про авторизацію зумовлена забезпеченням користувача платіжних послуг можливістю фізично звернутися до надавача платіжних послуг з будь-якими питаннями. Проте таке формулювання цієї вимоги не повністю вирішує описану нами проблему, а тому варто доповнити цю вимогу, наприклад, обов'язком юридичної особи не лише володіти або користуватися приміщенням за його

місцезнаходженням, а й саме здійснювати у такому приміщенні діяльність з надання фінансових платіжних послуг.

Умови та порядок надання фінансових платіжних послуг відповідають вимогам законодавства України [10, п. 55], що підтверджується складанням «інформаційної довідки щодо умов та порядку надання фінансових платіжних послуг» [24]. Ми вважаємо, що така довідка є дорожньою картою юридичної особи, що має намір надавати фінансові платіжні послуги, оскільки слугує основою для планування процесу входження юридичної особи на платіжний ринок України.

Юридична особа має складений план діяльності [10, п. 55]. У плані діяльності юридична особа, що має намір надавати фінансові платіжні послуги, відображає «загальні напрями діяльності» й «потенційне місце заявника на ринку платіжних послуг»; «зазначає загальний порядок надання фінансових платіжних послуг»; «наводить перелік прогностичних досягнень» [25]. Тобто, на нашу думку, юридична особа має здійснити глибинний аналіз платіжного ринку України перед входженням, аби якісно та ефективно надавати фінансові платіжні послуги з урахуванням ризиків банкрутства.

Дотримані вимоги до статутного капіталу (фінансового стану) надавачів фінансових платіжних послуг [10, п. 55]. Так, юридична особа, яка має намір надавати фінансові платіжні послуги, має наповнювати та збільшувати статутний капітал виключно грошовими коштами, а також мати змогу довести походження коштів: грошові кошти не набуті у зв'язку з фінансуванням тероризму або злочинним шляхом [10, п.п. 55, 143]. Окрім цього, ми вважаємо, що заборона на наповнення статутного капіталу майном, відмінним від грошових коштів, запроваджена з метою усунути ризики, що таке майно вибуде із законного володіння юридичної особи через недобросовісні дії інших осіб або на підставі судового рішення.

Прозора структура власності [10, п. 55]. НБУ було ухвалено Положення про вимоги до структури власності надавачів фінансових послуг, у якому чітко

передбачені вимоги до прозорості структури власності та встановлюються ознаки непрозорості структури власності небанківських надавачів фінансових платіжних послуг [26]. Дане положення покликане забезпечити ефективний та системний моніторинг НБУ структур власності небанківських надавачів фінансових платіжних послуг, зокрема, з метою запобігання здійсненню недоброчесними особами шахрайських операцій з грошовими коштами.

Наявність бездоганної ділової репутації [10, п. 55]. У відповідності до Положення про ліцензування щодо юридичних осіб, які мають намір надавати фінансові платіжні послуги, та фізичних осіб - учасників таких юридичних осіб має бути здійснена оцінка ділової репутації. Вона здійснюється за такими, зокрема, критеріями: дотримання закону та публічного порядку; виконання фінансових зобов'язань; володіння істотною участю у фінансових установах, операторах поштового зв'язку; пов'язаність із функціонуванням платіжних систем. У зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, «наявність в особи громадянства та/або податкового резидентства та/або місця її постійного проживання в державі, що здійснює/здійснювала збройну агресію проти України, також вважається небездоганною репутацією».[11, п.п. 228-232]

Професійна придатність керівника, головного бухгалтера, ключових осіб надавача фінансових платіжних послуг відповідає вимогам, встановленим НБУ в Положенні про авторизацію та Положенні про ліцензування [10, п. 55]. Посадові особи юридичних осіб (у розмінні Господарського кодексу України), які мають намір надавати фінансові платіжні послуги, зобов'язані мати досвід у фінансовому секторі в сукупності не менше одного та/або трьох років.[10, п.п. 180-181; 11, п. 75] На нашу думку, ця вимога є необхідною у зв'язку з тим, що платіжний ринок є складним, багаторівневим утворенням, яке працює за конкретними правилами, і якщо посадові особи не матимуть жодних знань та навиків у сфері фінансів, така юридична особа навіть не зможе здійснити входження на ринок.

Задовільний фінансовий/майновий стан учасників, які здійснили внески до статутного (складеного) капіталу надавача фінансових платіжних послуг [10, п. 55].

У Положенні про ліцензування розроблено методику оцінки фінансового/майнового стану фізичної особи, яка є учасником юридичної особи, що має намір здійснювати діяльність з надання фінансових платіжних послуг. Фізична особа зобов'язана підтвердити свою платоспроможність та відсутність у неї підстав для погіршення майнового стану, що, у свою чергу, свідчитиме про те, що у разі, наприклад, зменшення вартості чистих активів юридичної особи - надавача фінансових платіжних послуг більше, ніж на 50%, такий учасник матиме змогу здійснити додатковий вклад у статутний капітал такої юридичної особи.[11, п.п. 329-238]

Розробка внутрішніх положень надавача фінансових платіжних послуг з питань корпоративного управління. Юридична особа, яка має намір надавати фінансові платіжні послуги, має розробити перелік документів, що стосуються, зокрема, вимог до посадових осіб, вимог щодо суміщення посад, управління конфліктом інтересів з урахуванням особливостей своєї діяльності, бізнес-моделі, характеру й обсягів фінансових послуг, які плануються надаватися.[10, п. 55]

Наявність власного веб-сайту та інших допоміжних програмних застосунків [10, п. 55]. Користувачу фінансових платіжних послуг має бути зрозумілий порядок здійснення юридичною особою діяльності з надання фінансових платіжних послуг: перелік надаваних послуг, їхня вартість, правила надання послуг, репутація юридичної особи, кількість клієнтів. Водночас, користувач фінансових платіжних послуг має мати можливість зручно ініціювати платіжну операцію завдяки user-friendly мобільному додатку. Окрім цього, юридична особа зобов'язана на власному веб-сайті розкривати інформацію, що підлягає розкриттю відповідно до нормативно-правових актів НБУ.[11, п.п. 83-87]

Філія іноземної платіжної установи/іноземної установи електронних грошей, окрім відповідності вимог, зазначених вище, має також бути акредитована НБУ

шляхом видачі ліцензії та включення філії іноземної платіжної установи/філії іноземної установи електронних грошей до Реєстру [2, ст. 10].

Вимоги, наведені вище, не поширюються на надавачів платіжних послуг, що є банками, органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Це зумовлено тим, що у відповідності до Закону про платіжні послуги «банки мають право надавати фінансові платіжні послуги (крім платіжних послуг з випуску та виконання платіжних операцій з електронними грошима) на підставі банківської ліцензії без включення до Реєстру» та у порядку, передбаченому Законом про платіжні послуги та Законом України «Про банки і банківську діяльність» [2, ст. 10]. Задля отримання банківської ліцензії юридичні особи, які мають намір здійснювати банківську діяльність, проходять окрему авторизацію перед НБУ, вимоги якої є значно жорсткішими, ніж вимоги до осіб, що мають намір надавати фінансові платіжні послуги, а тому проходження повторної авторизації не має жодного сенсу. Водночас, органи державної влади та органи місцевого самоврядування не відносяться до суб'єктів господарювання, вони здійснюють свої повноваження виключно на підставі Конституції України та законів України, що унеможлиблює встановлення вимог до їхньої діяльності на підставі підзаконних нормативно-правових актів НБУ.

Варто також зазначити, що для малих платіжних установ встановлений спрощений порядок отримання ліцензії на надання фінансових платіжних послуг (крім платіжної послуги з емісії платіжних інструментів та платіжної послуги з випуску та виконання платіжних операцій з електронними грошима). Так, до малих платіжних установ не застосовуються вимоги щодо розробки внутрішніх положень надавача фінансових платіжних послуг з питань корпоративного управління та правил суміщення за умови, що середньомісячна сума загальної суми платіжних операцій, здійснених малою платіжною установою за попередні шість місяців, не перевищує один мільйон гривень.[10, п.п. 83-84]

Порядок авторизації юридичних осіб, які мають намір здійснювати діяльність з надання обмежених платіжних послуг, також має спрощений характер. Так, юридичні особи повинні відповідати наступним вимогам: (1) «Умови та порядок надання обмежених платіжних послуг відповідають вимогам законодавства України». Юридична особа має заповнити «інформаційну довідку щодо умов та порядку надання обмежених платіжних послуг», у якій, зокрема, обрати вид платіжної послуги, що надаватиметься, надати детальний опис обмеженої платіжної послуги та підтвердити, що посадова особа юридичної особи несе персональну відповідальність за правдивість та достовірність інформації, наданої в цій інформаційній довідці [27]. (2) Прозора структура власності. (3) Наявність бездоганної ділової репутації. (4) Наявність власного веб-сайту.[10, п. 95]

На юридичну особу, яка має намір здійснювати діяльність з надання нефінансових платіжних послуг, не поширюються вимоги Положення про авторизацію, оскільки така діяльність не підлягає ліцензуванню. Це підтверджує положення частини 11 статті 10 Закону про платіжні послуги «діяльність з надання нефінансових платіжних послуг здійснюється після включення НБУ до Реєстру відомостей про цю юридичну особу як надавача нефінансових платіжних послуг». Нефінансові платіжні послуги мають інформаційно-консультаційний характер, а тому не потребують застосування до надавачів таких платіжних послуг заходів спеціальної перевірки відповідності вимогам, зазначених у Положенні про авторизацію.

Окрім зазначеного, Закон про платіжні послуги також містить пруденційні нормативи, які є обов'язковими для дотримання надавачами платіжних послуг, як-от: «нормативи капіталу (мінімального розміру власного капіталу та достатності (адекватності) регулятивного капіталу)», «нормативи кредитного ризику (максимального розміру кредитного ризику на одну особу (користувача, групу пов'язаних користувачів)», «норматив короткострокової ліквідності» [28]. Пруденційні нормативи, на нашу думку, спрямовані на забезпечення стабільності

надання платіжних послуг та належного рівня безпеки користувачів платіжних послуг.

Як вже було нами встановлено у підрозділі 1.2, у Директиві про платіжні послуги відсутній поділ платіжних послуг на види, а тому відсутня й заборона на суміщення різних видів платіжних послуг [8]. Це свідчить про те, що до всіх надавачів платіжних послуг застосовуються однакові вимоги, що забезпечує реалізацію принципу рівності надавачів платіжних послуг на ринку платіжних послуг Європейського Союзу.

У зв'язку з тим, що нормативно-правова база регулювання ринку платіжних послуг в Україні розроблювалась у відповідності до Директиви про платіжні послуги, вимоги до юридичних осіб, що встановлені у Положенні про авторизацію, повністю відтворюють вимоги, що встановлюються Директивою про платіжні послуги до всіх юридичних осіб, що мають намір здійснювати діяльність з надання платіжних послуг.

2.2. Проблемні аспекти відповідальності за вчинення правопорушень у сфері надання платіжних послуг

Розділом 7 Закону про платіжні послуги передбачається відповідальність надавачів платіжних послуг під час виконання платіжних операцій, зокрема, щодо невиконання або неналежного виконання платіжних операцій, недотримання вимог про захист інформації користувача платіжних послуг, виконання помилкових платіжних операцій тощо. Так само, отримувачі коштів за платіжними операціями несуть відповідальність у разі відмови від повернення коштів, отриманих внаслідок помилкових платіжних операцій або операцій, що були невиконані або неналежно виконані надавачем платіжних послуг [2, ст. 88].

Дискусійним є питання правової природи такої юридичної відповідальності, а точніше, – чи є така фінансово-правова відповідальність самостійним видом

юридичної відповідальності. Одним із аргументів проти виокремлення фінансової відповідальності самостійним видом юридичної відповідальності є її незакріплення у пункті 22 частини 1 статті 92 Конституції України поряд з іншими видами юридичної відповідальності, як-от: цивільно-правова, адміністративна, кримінальна та дисциплінарна відповідальність [29]. Проте Конституційний Суд України у своєму рішенні від 30 травня 2001 року у справі № 1-22/2001 пояснив, що положеннями пункту 22 частини 1 статті 92 Конституції України «не встановлюються безпосередньо види юридичної відповідальності», а лише закріплюється, що виключно законами України «визначаються засади цивільно-правової відповідальності, а також діяння, що є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них» [30].

Водночас, фінансово-правова відповідальність також розглядається як підвид адміністративної відповідальності. Проте вважаємо за необхідне погодитися з протилежною думкою М.П. Кучерявенка, який наводить такі, наприклад, ознаки, що розмежовують фінансово-правові санкції та адміністративні санкції, як-от: суб'єкт правопорушення, види санкцій та необхідність визначення ставлення суб'єкта правопорушення до вчиненого діяння [31, с. 204]. А.Й Іванський пропонує додавати до ознак розмежування фінансово-правових та адміністративних санкцій такі, як: підстава застосування санкцій, мета застосування санкцій, строк накладення санкцій, порядок обчислення розміру грошової санкції, можливість одночасного застосування заходів інших видів юридичної відповідальності [32, с. 321-333].

Тому вважаємо, що санкції, які застосовуються до надавачів платіжних послуг та отримувачів коштів під час здійснення платіжних операцій, та встановлені Розділом 7 Закону про платіжні послуги, є різновидом фінансово-правової відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності. Водночас, законодавством України передбачається також можливість притягнення надавачів

платіжних послуг за вчинення порушень на ринку платіжних послуг до адміністративної та кримінальної відповідальності.

У Директиві про платіжні послуги містяться рекомендації для країн-членів щодо дій надавачів платіжних послуг, за які має встановлюватися відповідальність за національним законодавством країн-членів, а саме за: «неавторизовані платіжні операції» та «невиконання, неналежне виконання або несвоєчасне виконання платіжних послуг», у тому числі, у випадку надання «послуг з ініціювання платежу» [8]. Проте такі заходи так само відносяться до фінансово-правової відповідальності.

У КУпАП передбачається притягнення до адміністративної відповідальності за «порушення порядку приймання готівки для подальшого її переказу», «порушення порядку проведення готівкових розрахунків та розрахунків з використанням електронних платіжних засобів за товари (послуги)», «порушення законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, нормативно-правових актів НБУ», «порушення порядку зайняття діяльністю з надання фінансових послуг», «порушення законів України та нормативно-правових актів НБУ щодо здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем та систем розрахунків» [33, ст.ст. 163-13, 163-15, 166-5, 166-8, 166-20]. У КК України передбачається притягнення до кримінальної відповідальності за «незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення», вчинення правопорушень у сфері «використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», що передбачені Розділом 16 КК України [34, ст.ст. 200, 361-363-3].

Наведені склади правопорушень не узгоджуються термінологічно з положеннями Закону про платіжні послуги, а також в основному зосереджуються на правопорушеннях у платіжних системах. Тому в листопаді 2020 року, ще до ухвалення Закону про платіжні послуги, до Верховної Ради України був внесений

законопроект за реєстраційним № 4365, покликаний удосконалити питання адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері надання платіжних послуг, ґрунтуючись на вимогах, що мали б встановлюватися (наразі – встановлюються) Законом про платіжні послуги [35]. Хоча у лютому 2023 року цей законопроект було знято з розгляду, інших законопроектів, які б стосувалися питання відповідальності учасників ринку платіжних послуг України, до Верховної Ради України поки подано не було. Тому ми пропонуємо розглянути змістовні зміни до КУпАП та КК України, що передбачалися цим законопроектом, проаналізувати їх та надати свої пропозиції.

Так, пропонується доповнити статтю 166-5 КУпАП новими частинами п'ятою та шостою, у яких передбачити відповідальність за «порушення законів України та нормативно-правових актів НБУ, які регулюють діяльність щодо надання (1) обмежених платіжних послуг та (2) послуг технологічним оператором на платіжному ринку» [35].

Головне науково-експертне управління у своєму висновку щодо цих пропозицій звертає увагу на те, що, виходячи з усталеної практики нормопроєктування щодо запровадження адміністративної відповідальності, виділення окремих складів адміністративних правопорушень в окремі частини статей необхідне за умови, коли такий спеціальний склад, наприклад, характеризується істотно меншою суспільною шкідливістю. Також Головне науково-експертного управління стверджує, що порушення у сфері надання обмежених платіжних послуг може нанести більше суспільної шкоди, ніж будь-які інші порушення у сфері надання платіжних послуг, а тому встановлення за такі дії меншої відповідальності, ніж у, наприклад, частині четвертій статті 166-5 КУпАП (у чинній редакції), є непропорційним.[36, с. 2]

Вважаємо за необхідне не погодитися з таким висновком Головного науково-експертного управління. Як вже було встановлено в підрозділі 1.2, обмежені платіжні послуги за своєю природою є низькоризиковими послугами. Також

відповідно до частини 1 статті 8 Закону про платіжні послуги сума разової платіжної операції за надання обмежених платіжних послуг не може перевищувати 20% відсотків мінімальної заробітної плати (наразі – 1340 гривень), а загальна сума платіжних операцій за надання обмежених платіжних послуг на 1 місяць не може перевищувати мінімальну заробітну плату (наразі – 6700 гривень). Тому порушення у сфері надання обмежених платіжних послуг не можуть нанести більше суспільної шкоди, ніж, наприклад, надання фінансових платіжних послуг, а, отже, пропонується у законопроекті санкція є пропорційною вчиненому правопорушенню.

Також законопроектом пропонується виключити частину 3 статті 166-20 КУпАП, якою передбачена адміністративна відповідальність за «надання послуг платіжної системи в Україні без реєстрації платіжної системи» [35]. На нашу думку, така пропозиція є доречною з огляду на те, що Закон про платіжні послуги покладає в основу ринку платіжних послуг в Україні саме платіжну послугу, а не платіжну систему (було розглянуто в підрозділі 1.1), а створення платіжної системи для надання платіжних послуг є правом, а не обов'язком надавача платіжних послуг, у відповідності до Розділу 5 Закону про платіжні послуги.

У законопроекті запропоновано доповнити КУпАП статтею 166-28, якою передбачити відповідальність за «порушення порядку зайняття діяльністю на платіжному ринку», зокрема, «без здійснення авторизації діяльності» [35]. Ми вважаємо за необхідне погодитися з думкою Головного науково-експертного управління з цього питання, що такий склад правопорушення повторює склад правопорушення, передбачений статтею 164 КУпАП [36, с. 3].

Дійсно, притягнення до адміністративної відповідальності за порушення порядку провадження господарської діяльності передбачено статтею 164 КУпАП. Порушення порядку провадження господарської діяльності охоплює «провадження господарської діяльності без отримання ліцензії на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню відповідно до закону» [33, ст. 164]. У підрозділі 2.1 ми розглядали вимоги, які встановлюються до юридичних

осіб, що мають намір набути статус надавача платіжних послуг, до яких, зокрема, належить проходження авторизації. Проте, якщо, наприклад, для здійснення діяльності з надання фінансових платіжних послуг проходження авторизації потрібне з метою отримання ліцензії та включення до Реєстру, то здійснення діяльності з надання нефінансових та/або обмежених платіжних послуг відбувається лише на підставі проходження авторизації та/або включення до Реєстру [2, п. ст. 10; 10, п.п. 50, 92].

Тому, на нашу думку, відповідальність за здійснення діяльності з надання фінансових платіжних послуг без здійснення авторизації діяльності, тобто, і без ліцензування діяльності, як це передбачено в Законі про платіжні послуги, охоплюється та має кваліфікуватися за статтею 164 КУпАП. Водночас, ми пропонуємо сформулювати диспозицію частини 1 статті 166-28 наступним чином «Здійснення діяльності з надання нефінансових платіжних послуг та/або обмежених платіжних послуг та/або послуг технологічного оператора платіжних послуг без здійснення авторизації діяльності та/або включення до Реєстру», а частину 3 статті 166-28 не включати.

Що стосується змін до КК України, то вважаємо за необхідне зазначити наступне. Нова редакція статті 200 КК України, на нашу думку, термінологічно узгоджується з положеннями Закону про платіжні послуги, а тому ми оцінюємо пропозицію таких змін позитивно. Проте погоджуємось з думкою Головного науково-експертного управління щодо невідповідності назви статті 200 КК України (у новій редакції) та диспозиції частини 1 статті 200 КК України (у новій редакції) щодо використання терміну «обладнання для їх (електронних гаманців) виготовлення» та необхідності виключення з назви статті 200 КК України цього терміну [36, с. 3-4].

Окрім цього, зазначаємо, що відповідальність за підробку електронних гаманців, платіжних інструкцій, наданих не в паперовій формі, платіжних інструментів чи засобів доступу до платіжних рахунків на електронному носії має

бути встановлена у Розділі 16 КК України, оскільки перераховані категорії створюються, використовуються, оброблюються не в паперовій, а в електронній формі, а також фактично є програмним забезпеченням.

З огляду на наведене вище, важливим є питання кіберзахисту та кібербезпеки в Україні. У Стратегії кібербезпеки забезпечення кібербезпеки визначено як один із основних пріоритетів системи національної безпеки України з огляду на швидкий розвиток інформаційних технологій та стрімке зростання загроз впливу таких технологій на безпекову ситуацію, як на національному, так і на транснаціональних рівнях [37].

Під час розробки Стратегії кібербезпеки робочою групою, що була створена при Національному координаційному центрі Ради національної безпеки і оборони України, було проведено онлайн опитування щодо оцінки рівня національної системи кібербезпеки протягом 2016-2020 років. Респонденти оцінили загальний рівень безпеки національного кіберпростору на 42%, що є доволі низьким показником. Було визначено, що найбільшими загрозами національній кібербезпеці є шкідливе програмне забезпечення, фішинг, DoS/DDoS-атаки та APT- атаки.[38]

Як один із найбільших викликів у сфері кібербезпеки для України Стратегія кібербезпеки визначає «упровадження нових технологій, цифрових послуг та механізмів електронної взаємодії громадян з державою, що здійснюється безсистемно в частині заходів з кібербезпеки та без належної оцінки ризиків» [37, п. 3]. Дійсно, впровадження нової платіжної інфраструктури в Україні, для якої характерною ознакою є використання інформаційних технологій, зумовлює необхідність для держави запровадження не лише нових механізмів забезпечення безпеки онлайн, а й встановлення відповідальності за вчинення правопорушень у сфері надання платіжних послуг, пов'язаних з інформаційними технологіями, програмним забезпеченням, електронно-обчислювальними машинами тощо.

2.3. Подвійна правова природа НБУ як надавача платіжних послуг та регулятора ринку платіжних послуг

Згідно із Законом про платіжні послуги НБУ одночасно виконує дві функції на ринку платіжних послуг: є надавачем платіжних послуг та регулятором ринку платіжних послуг [2]. Це суттєво відрізняє Закон про платіжні послуги від Директиви про платіжні послуги, оскільки на європейському ринку платіжних послуг функції регулятора виконують особи, які не включені до переліку надавачів платіжних послуг, – Європейська комісія та Європейська бізнес асоціація (ЕВА). Так, Європейська комісія затверджує стандарти – нормативні акти, що забезпечують функціонування ринку платіжних послуг, а Європейська бізнес асоціація готує проекти стандартів та подає їх на затвердження Європейській комісії, веде електронний центральний реєстр платіжних установ та установ, що мають право надавати платіжні послуги, видає настанови.[8]

НБУ як регулятор ринку платіжних послуг, зокрема, має такі повноваження:

- «здійснює державне регулювання платіжного ринку, здійснює контроль за дотриманням учасниками платіжного ринку законів України та нормативно-правових актів НБУ»;
- встановлює порядок та умови отримання ліцензії та видає ліцензії на надання всіх або окремих видів фінансових платіжних послуг, встановлює порядок видачі, зупинення, поновлення, відкликання ліцензії;
- забезпечує створення та ведення Реєстру;
- «визначає вимоги до системи корпоративного управління та управління ризиками платіжних установ, установ електронних грошей, операторів поштового зв'язку», визначає вимоги до капіталу банків;
- має право встановлювати додаткові вимоги до договорів страхування відповідальності, договорів банківської гарантії та до банків «на випадок

неможливості виконання надавачем платіжних послуг фінансових зобов'язань перед користувачами»;

- має право встановлювати додаткові вимоги до договорів про надання платіжних послуг;

- встановлює правила для виконання платіжних операцій з цифровими грошима, порядок випуску, зберігання та погашення цифрових грошей, встановлює порядок використання електронних грошей, номінованих в іноземній валюті;

- встановлює обов'язкові вимоги до діяльності платіжних систем, у тому числі їх суб'єктів (крім користувачів), «має право визначати платіжну систему важливою платіжною системою або системно важливою платіжною системою на підставі встановлених ним критеріїв важливості»;

- «встановлює пруденційні нормативи, що є обов'язковими для дотримання надавачами платіжних послуг, а також визначає методики розрахунку пруденційних нормативів»;

- «здійснює нагляд за діяльністю надавачів платіжних послуг у формі перевірок та безвиїзного нагляду».[2]

НБУ як надавач платіжних послуг. «НБУ має право надавати будь-які платіжні послуги, визначені Законом про платіжні послуги без одержання ліцензії та без включення до Реєстру» [2, ст. 10]. На НБУ не поширюються правила суміщення щодо заборони діяльності з надання фінансових платіжних послуг із будь-якими іншими видами діяльності, а також вимоги до надавачів платіжних послуг, передбачені Законом про платіжні послуги [2, ст. 6]. До НБУ не застосовується обов'язок розкриття інформації, пов'язаної з наданням фінансових послуг [2, ст. 21].

НБУ може виступати емітентом електронних та цифрових грошей. НБУ здійснює надання користувачу платіжного інструменту. НБУ має право відкривати своїм клієнтам будь-які банківські рахунки для виконання платіжних операцій з коштами та електронні гаманці для виконання платіжних операцій з електронними

грішми. НБУ має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та інші види платіжних систем для виконання платіжних операцій, які є державними платіжними системами.[2]

Відповідність правового статусу НБУ на ринку платіжних послуг верховенству права. Відповідно до статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Під час здійснення правового аналізу статусу НБУ на ринку платіжних послуг постала необхідність розглянути деякі його повноваження через призму різних складових (елементів) верховенства права, а саме: законності, юридичної визначеності та запобігання зловживанню повноважень.

Принцип законності передбачає визнання людини як найвищої цінності й убезпечення її від свавілля владних інституцій та їхніх посадових осіб. Тобто, органи публічної влади під час ухвалення нових нормативно-правових актів зобов'язані діяти виключно у відповідності до приписів права.[14, с. 26-27] Поставленим завданням є дослідити, чи Закон про платіжні послуги загалом та повноваження, надані НБУ, зокрема, відповідають принципу законності та його складовим характеристикам.

Відповідно до статті 78 Закону про платіжні послуги «державне регулювання платіжного ринку може здійснюватися шляхом проведення інших заходів, визначених НБУ». Це може свідчити про те, що при встановленні форм державного регулювання платіжного ринку нормативно-правові акти НБУ поставлені на один рівень із законами та можуть розглядатися як альтернатива положенням, передбаченим Законом про платіжні послуги, що, у свою чергу, порушує принцип пріоритетності закону в ієрархії нормативних актів.

Статтею 92 Конституції України передбачено, що «засади створення й функціонування фінансового ринку встановлюються виключно законами». Відповідно до пункту 6 статті 7 Закону України «Про Національний банк України» НБУ «здійснює державне регулювання на платіжному ринку, визначає засади

функціонування платіжного ринку України, регулює діяльність надавачів платіжних послуг, визначає порядок надання платіжних послуг та обмежених платіжних послуг» [39]. Ми можемо стверджувати, що делегування НБУ повноважень регулятора ринку платіжних послуг, які НБУ здійснює шляхом ухвалення підзаконних нормативно-правових актів для врегулювання діяльності учасників ринку платіжних послуг, відбулося на підставі закону, а тому не суперечить положенням статті 92 Конституції України.

Згідно зі статтею 62 Закону про платіжні послуги «порядок випуску, зберігання та погашення цифрових грошей, а також особливості виконання платіжних операцій із застосуванням цифрових грошей визначаються нормативно-правовими актами НБУ». Водночас, положення Закону про платіжні послуги також встановлюється, що емітентом цифрових грошей може виступати лише НБУ [2, ст. 1]. Це свідчить про те, що НБУ наділений повноваженнями самостійно ухвалювати нормативно-правові акти, що за ієрархією нормативних актів належать до підзаконних актів, якими він керується при здійсненні діяльності з емісії цифрових грошей.

Принцип юридичної визначеності означає вимогу чіткості підстав, змісту та цілей приписів права. Будь-яка особа повинна мати змогу передбачити юридичні наслідки своїх дій.[14, с. 53] Поставленим завданням є дослідити, чи положення Закону про платіжні послуги відповідають принципу юридичної визначеності та його складовим характеристикам.

У статті 92 Конституції України закріплено, що «виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них». У статті 86 Закону про платіжні послуги передбачається, що «надавач платіжних послуг отримувача зобов'язаний відшкодувати надавачу платіжних послуг платника заподіяну шкоду внаслідок незастосування посиленої автентифікації у випадках, якщо її застосування вимагається відповідно до Закону

про платіжні послуги та нормативно-правових актів НБУ». Можемо стверджувати, що цим положенням не порушується право людини бути притягнутим до відповідальності лише на підставі закону, а не підзаконного акту, оскільки делегування НБУ повноважень щодо встановлення випадків для застосування посиленої автентифікації відбулося на підставі закону.

У статті 92 Конституції України передбачено, що виключно законами визначаються правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання. Повноваження щодо здійснення контролю за концентрацією покладені на Антимонопольний комітет України. Згідно зі статтею 17 Закону про платіжні послуги «НБУ встановлює порядок погодження набуття або збільшення істотної участі юридичної або фізичної особи, у тому числі іноземної юридичної або фізичної особи, у платіжній установі або установі електронних грошей, або операторі поштового зв'язку». Таким чином, Законом про платіжні послуги НБУ був наділений повноваженнями, які законом віднесені до повноважень іншого органу публічної влади. Також це не узгоджується з позицією Конституційного Суду України щодо неможливості врегулювання однієї сфери суспільних відносин однопредметними нормативно-правовими актами, які за змістом суперечать один одному [40].

Принцип запобігання зловживанню повноважень передбачає наявність обмежень для органів публічної влади ухвалювати рішення на власний розсуд в межах закону та з дотриманням відповідних вимог. Широкі дискреційні повноваження органів публічної влади можуть призвести до порушення прав і свобод людини, корупції та інших зловживань.[14, с. 115-116] Поставленим завданням є дослідити, чи відповідають повноваження, делеговані НБУ Законом про платіжні послуги принципу запобігання зловживанню повноважень та його складовим характеристикам.

Згідно зі статтею 31 Господарського кодексу України встановлення заборон чи обмежень стосовно окремих суб'єктів господарювання або груп підприємців

визнається дискримінацією суб'єктів господарювання [41]. Положення Закону про платіжні послуги передбачають, що порядок авторизації малих платіжних установ і філій іноземних платіжних установ та їхній допуск до ринку платіжних послуг в Україні встановлює НБУ [2, ст. 10]. Так, надання вказаних дискреційних повноважень НБУ може призвести до обмеження прав малих платіжних установ і філій іноземних платіжних установ отримати статус надавача платіжних послуг у разі, якщо рішення НБУ ґрунтуватимуться на суб'єктивних та/або корупціогенних чинниках.

Статтею 41 Конституції України передбачено, що право власності є непорушним. Водночас, у статті 22 Конституції України закріплено, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Положення статті 17 Закону про платіжні послуги визначають, що «НБУ має право тимчасово забороняти юридичній або фізичній особі використовувати право голосу щодо відповідних акцій (часток) та/або вимагати відчуження відповідних часток або акцій (паїв) платіжної установи, установи електронних грошей або оператора поштового зв'язку, що здійснює діяльність». Це може свідчити про наявність у НБУ повноважень на власний розсуд забороняти власнику розпоряджатися своїм майном, що обмежує його право власності, гарантоване Конституцією України.

Отже, нами було встановлено, що Закон про платіжні послуги виділяє дев'ять категорій надавачів платіжних послуг, що кореспондує Директиві про платіжні послуги. Ми з'ясували, що задля надання платіжних послуг необхідно пройти процедуру авторизації у відповідності до Положення про авторизацію. Нами було проаналізовано вимоги, що встановлюються до осіб, які мають намір здійснювати діяльність з надання фінансових платіжних послуг, та надано свої міркування щодо мети таких вимог і пропозиції щодо вдосконалення формування окремих вимог. Водночас, ми з'ясували, що для надання нефінансових платіжних послуг,

обмежених платіжних послуг та послуг, що є допоміжними до платіжних послуг, процедура авторизації є спрощеною з огляду на те, що такі послуги є низькоризиковими та/або консультаційними.

Окрім цього, нами було встановлено, що закріплені у Розділі 7 Закону про платіжні послуги заходи є заходами фінансово-правової відповідальності, і такий вид юридичної відповідальності не належить до адміністративної відповідальності з огляду на особливості складу правопорушення. Ми також з'ясували, що учасники ринку платіжних послуг можуть бути притягнені до адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері надання платіжних послуг. Водночас, нами було проаналізовано положення законопроекту, яким пропонувалося внести зміни до КУпАП та КК України, та надано власні пропозиції щодо внесення змін до деяких положень КУпАП та КК України. Ми визначили, що важливим аспектом при розробці змін до КК України є врахування загроз у сфері кібербезпеки.

Також, нами було встановлено, що НБУ на ринку платіжних послуг має дихотомічну природу, оскільки може діяти як надавач платіжних послуг, так і як регулятор ринку платіжних послуг. Було розглянуто деякі повноваження НБУ як регулятора ринку платіжних послуг через призму принципів законності, юридичної визначеності та запобігання зловживанню повноважень та з'ясовано, що надання НБУ деяких таких повноважень може свідчити про загрозу порушення верховенства права.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ НА ПЛАТІЖНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

3.1. Правова концепція розвитку цифрових прав у світлі правовідносин з надання платіжних послуг

Конституція України у статті 3 закріплює, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». У загальній теорії права наразі осмислені та сформовані три покоління прав людини: громадянські та політичні права, соціально-економічні права, колективні права [6, с. 53-57]. Проте цифровізація та сучасні цифрові технології прямо впливають на становлення й реалізацію основоположних прав людини, закріплених у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Конвенції та Конституції України, що сприяє появі нових прав людини, які в міжнародній правовій доктрині йменуються «цифровими правами».

У Резолюції Ради ООН з прав людини щодо заохочення, захисту і реалізації прав людини в Інтернеті, прийнятої 13 липня 2021 року, затверджено, що Рада ООН з прав людини визнає глобальний вплив Інтернету як рушійної сили в прискоренні прогресу до розвитку в його різних формах та підтверджує, що права, які людина має поза мережею, мають бути захищені в онлайн-середовищі [42]. У зв'язку з цим на державу також покладається обов'язок забезпечити можливість реалізації та створення ефективних засобів правового захисту таких цифрових прав.

В українській науковій доктрині сформувалися різні підходи до визначення поняття цифрових прав та їхнього місця в концепції поколінь прав людини. Так, О.В. Петришин та О.С. Гиляка пропонують тлумачити цифрові права як розширення універсальних прав та свобод людини для забезпечення потреб

інформаційного суспільства в процесі цифровізації. Свої роздуми науковці також підкріплюють позицією американського юриста, науковця Якопо Какколі, який відносить цифрові права до «*sui generis*» – покоління цифрових прав, тобто, четвертого покоління прав людини. О.В. Петришин та О.С. Гиляка виокремлюють такі, наприклад, цифрові права, як: право на доступ до інформації, право на доступ до інформаційних платформ і технологій, право на захист персональних даних (індивідуальних та біометричних), право на цифрову освіту та доступ до цифрових знань, право брати участь в обігу майна в цифровій сфері, право на забуття.[43, с. 18-19]

Інший, відмінний підхід до цифрових прав застосовують у своїй праці В. Володовська та М. Дворовий. Вони пропонують не відносити цифрові права до четвертого покоління прав людини, а розглядати їх як «умовну категорію, що охоплює особливості реалізації та гарантії захисту фундаментальних прав людини в Інтернеті». Так, науковці вважають, що в цілому не відбувається виникнення нових прав, натомість, основоположні права та свободи людини, що вже були визнані міжнародними актами та захищаються на міжнародному й національному рівнях, лише трансформуються, наповнюючись новим змістом.[44, с. 5-6]

Ми вважаємо за необхідне погодитися з позицією науковців В. Володовської та М. Дворового. Дійсно, під впливом цифровізації та сучасних цифрових технологій відбувається трансформація основоположних прав людини через призму інтернет-середовища, завдяки чому вони здобувають статус цифрових прав. Тобто, можемо говорити про те, що цифрові права є способом вираження основоположних прав онлайн. Цей процес породжує нові виклики для держав у сфері створення можливостей реалізації та механізмів правового захисту, визначення межі обмеження цифрових прав. Проте лише цього недостатньо для віднесення цифрових прав до четвертого покоління прав людини, оскільки вони не стосуються нових сфер життєдіяльності людини, натомість розширюючи вже існуючі.

У зв'язку з ухваленням Закону про платіжні послуги, постає потреба в дослідженні прав, які виникають в учасників платіжного ринку, та/або механізмів їхнього захисту. Ми пропонуємо розглянути наступні права.

Право на доступ до інформації, інформаційних платформ і технологій. «Право людини вільно одержувати і передавати інформацію» передбачене статтею 10 Конвенції [45], якій кореспондує стаття 34 Конституції України: «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір». Проте в контексті цифровізації таке право трансформується для забезпечення цифрових потреб особи.

У статті 75 Закону про платіжні послуги передбачено, що будь-яким надавачам платіжних послуг «забезпечуються однакові та недискримінаційні умови участі в платіжній системі»; «правила платіжних систем не повинні містити заборони надавачам платіжних послуг брати участь в іншій платіжній системі». Це свідчить про те, що будь-яка особа, яка може виступати надавачем платіжних послуг та відповідає вимогам Закону про платіжні послуги та нормативно-правовим актам НБУ, має право бути допущеною до ринку платіжних послуг, у відповідності до законодавства розпоряджатися даними користувачів платіжних послуг, користуватися будь-якими платформами та технологіями, необхідними для надання платіжних послуг.

Директива про платіжні послуги закріплює також обов'язок дотримання критерію пропорційності при розробці правил доступу надавачів платіжних послуг до платіжних систем (було розглянуто в підрозділі 1.2) [8]. Під час розробки Закону про платіжні послуги законодавець упустив критерій пропорційності, що, на нашу думку, може створювати загрозу обмеження права особи бути допущеною до інформаційних технологій.

Так само, користувач платіжних послуг має бути забезпечений однаковим доступом «до отримання платіжних послуг щодо виконання платіжних операцій з використанням платіжних систем». Окрім цього, користувач платіжних послуг має

право безкоштовно отримувати доступ до інформації щодо діяльності надавача платіжних послуг, як-от: відомостей про фінансові показники діяльності надавача платіжних послуг та його економічний стан; переліку платіжних послуг; ціни/тарифів платіжних послуг тощо. Таку інформацію може бути надано на вимогу користувача платіжних послуг або отримано з Реєстру.[2, ст.ст. 21, 75, 79]

Право на приватність і захист персональних даних. Будь-який користувач платіжних послуг має право на захист персональних даних та іншої особистої інформації, що не підлягає розкриттю, окрім випадків, передбачених законодавством України [2, ст. 53].

«Правовідносини, пов'язані з захистом і обробкою персональних даних, і спрямовані на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних», регулюються Законом України «Про захист персональних даних». У ньому, зокрема, закріплені права суб'єкта персональних даних, загальні та особливі вимоги до обробки персональних даних, порядок збирання, використання та поширення персональних даних.[46]

Законом про платіжні послуги передбачено, що «надавачі платіжних послуг мають право на отримання, обробку та зберігання персональних даних користувачів платіжних послуг під час надання платіжних послуг, за умови отримання згоди користувача на відповідні операції з його персональними даними», у відповідності до вимог Закону України «Про захист персональних даних» [2, ст. 69]. На нашу думку, це свідчить про те, що законодавець поширив концепцію «згоди», а саме: вільного, конкретного, поінформованого та однозначного волевиявлення, на будь-які правовідносини, що виникають між учасниками ринку платіжних послуг під час надання платіжних послуг.

Окрім цього, Законом про платіжні послуги встановлено, що деякі персональні дані користувачів платіжних послуг, зокрема, інформація про їхню діяльність та фінансовий стан, є таємницею надавача платіжних послуг.[2, ст. 70].

До такої інформації, зокрема, відносяться «відомості про платіжні рахунки користувача»; «інформація про операції, проведені на користь чи за дорученням користувача»; «фінансово-економічний стан користувача»; «інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи-користувача, її керівників, напрями діяльності»; «відомості стосовно комерційної діяльності користувача чи комерційної таємниці» [47, п. 3]. З метою недопущення незаконного розкриття такої інформації Національним банком України були затверджені Правила зберігання, захисту, використання та розкриття таємниці надавача платіжних послуг.[47]

Право на особисту безпеку онлайн. Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» об'єкти критичної інформаційної інфраструктури є об'єктами кіберзахисту. Критерії та порядок віднесення операторів платіжних систем та/або учасників платіжних систем, технологічних операторів платіжних послуг до об'єктів критичної інформаційної інфраструктури затверджуються Національним банком України.[48]

Законом про платіжні послуги передбачено, що надавачі платіжних послуг зобов'язані затвердити та дотримуватися внутрішніх правил щодо ефективного зниження та контролю за операційними ризиками, кіберризиками та ризиками безпеки при виконанні платіжних операцій, а також запровадити «систему захисту інформації задля забезпечення безперервного захисту при виконанні платіжних операцій та індивідуальної облікової інформації на всіх етапах її формування, обробки, передання та зберігання» [2, ст. 15].

Вимоги й критерії до таких правил та систем захисту надавачів платіжних послуг встановлюються Положенням про захист інформації та кіберзахист учасниками платіжного ринку, затвердженим НБУ. Так, надавач платіжних послуг, зокрема, розглядається як суб'єкт інформаційного захисту. Його обов'язками є розробити політику інформаційної безпеки; забезпечувати цілісність програмних та апаратних засобів ІС; здійснювати оцінку вразливості ІС з урахуванням профілю потенційних порушників; здійснювати безпечне резервне копіювання критичних

даних; використовувати спеціалізовані засоби захисту від зловмисного коду, шкідливого програмного забезпечення та вірусів; фіксувати кіберінциденти й інциденти інформаційної безпеки та повідомляти про них НБУ.[49, п.п. 13, 16, 40] Усі ці заходи є необхідними задля створення користувачу платіжних послуг комфортного та безпечного середовища при проведенні будь-яких платіжних операцій.

Окремим засобом кіберзахисту є автентифікація: користувач платіжних послуг зобов'язаний підтвердити свою особу шляхом введення паролю, який зберігається в базах даних у закритому вигляді [2, ст. 68; 49, п.п. 20-21]. На жаль, поки що автентифікація є суттєвим викликом для кібербезпеки України, оскільки відомо багато випадків, коли зловмисники викрадають дані, наприклад, користувачів банків та здійснюють переказ усіх коштів, включно з кредитними, з облікових кабінетів таких користувачів.

Право брати участь в обігу майна в цифровій сфері. З ухваленням Закону про платіжні послуги в Україні запроваджується новий режим електронних грошей – «одиниць вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій, які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей» [2, ст. 1]. Так, емітентами електронних грошей тепер можуть бути всі надавачі фінансових платіжних послуг, окрім фінансових установ, що мають право на надання платіжних послуг [2, ст. 57]. У зв'язку з цим, українці також отримають доступ до іноземного ринку товарів і послуг, використовуючи задля розрахунків електронні гроші, які емітовані за межами України.

Окрім цього, Законом про платіжні послуги дозволено небанківським надавачам платіжних послуг відкривати своїм клієнтам платіжні рахунки для проведення платіжних операцій, зарахування коштів на платіжний рахунок, видачі готівкових коштів із платіжного рахунку; відкривати платіжні картки [2, ст.ст. 5, 10]. Такі зміни дозволять більшій кількості осіб отримати якісне обслуговування

при здійсненні платіжних операцій та збільшить кількість безготівкових розрахунків між українцями.

Водночас, цифрові гроші є технологією, яка, як і будь-які інші технології, має вразливості безпеки. А тому при використанні електронних грошей має бути забезпечений баланс між дотриманням права на приватність та правом на особисту безпеку онлайн.[50, с. 147]

3.2. Цифрові гроші НБУ як новий платіжний засіб в Україні

Новелою Закону про платіжні послуги, у порівнянні з Директивою про платіжні послуги, є надання НБУ права випускати цифрові гроші [2, ст. 1]. За словами директора Департаменту платіжних систем та інноваційного розвитку НБУ А. Поддєрьогіна Україна є однією з перших країн світу, яка впровадила в законодавство поняття ЦВЦБ [51].

Відповідно до положень Закону про платіжні послуги цифровими грошима НБУ є електронна форма грошової одиниці України, яка використовується при наданні платіжних послуг для проведення платіжних операцій та розрахунків, емітентом якої є НБУ. Цифрові гроші існують лише в безготівковій формі та номіновані в гривні. Порядок випуску, зберігання та погашення цифрових грошей, особливості виконання платіжних операцій із застосуванням цифрових грошей має визначатися нормативно-правовими актами НБУ.[2, ст.ст. 1, 3, 62] Враховуючи, що відповідні акти ще не були розроблені, пропонуємо проаналізувати перспективи впровадження ЦВЦБ, її можливий вплив на економіку, головні виклики при застосуванні ЦВЦБ.

ЦВЦБ – це цифрова форма фіатних грошей, яка є загальнодоступною, випускається державою і має статус законного платіжного засобу [52, с. 5]. М. Рябокінь виділяє чотири можливі види використання ЦВЦБ: (1) для міжбанківських розрахунків, ознаками чого є обмежена доступність ЦВЦБ, повна

ідентифікованість та неможливість нарахувати відсотки на ЦВЦБ; (2) цифровий еквівалент готівкових коштів, завдяки чому ЦВЦБ залишається універсальним платіжним засобом; (3) інструмент монетарної політики, що характеризується доступністю та анонімністю, та (4) еквівалент рахунку, відкритого в центральному банку, який характеризується універсальністю, доступністю, ідентифікованістю й бездохідністю [53, с. 3].

С. Грицай пропонує також розглянути інші нестандартні підходи до формування ЦВЦБ як токенизованих активів або Bitcoin.

В експериментальному проєкті Helvetia, що проходив за підтримки Швейцарського національного банку, було запропоновано змоделювати розрахунки в ЦВЦБ з токенизованими фінансовими активами на основі технології розподіленого реєстру. Проєкт був проведений у два етапи: здійснення розрахунків в тестовому середовищі в режимі реального часу та інтеграція ЦВЦБ в основні банківські системи центрального банку, і завершений з наданням висновку щодо операційної успішності інтегрування ЦВЦБ у платіжний ринок Швейцарії.[54, с. 28]

Нормотворці намагалися ввести поняття токенизованого активу в законодавство України, де токенизований актив визначався як «вид віртуального активу, що існує виключно в системі обліку цифрових даних у вигляді запису з ідентифікатором інформації, що є похідною від первинного активу», проте законопроект, що мав врегулювати порядок вчинення правочинів з токенизованими активами, був знятий з розгляду у зв'язку з необхідністю доопрацювання [55].

У свою чергу, інший нестандартний підхід полягає у визнанні Bitcoin як законного платіжного засобу – національної валюти, використання якої регулюватиметься урядом. Такий експериментальний підхід був запроваджений у Сальвадорі, проте США вважає, що це може негативно вплинути на фінансову стабільність внутрішнього ринку товарів та послуг Сальвадору.[54, с. 29-30]

Наразі жодна з країн з розвинутою економікою, окрім Китаю, не здійснювала навіть пілотного запуску ЦВЦБ, проте США, Японія, Франція та Канада займаються дослідженнями можливостей впровадження ЦВЦБ на платіжному ринку [56].

Україна також у 2016-2018 роках здійснила пілотний запуск ЦВЦБ – е-гривні, виходячи з наступних критеріїв: е-гривня є цифровою валютою, що випускається НБУ, е-гривня є національною цифровою валютою, що є фіатною валютою; е-гривня має обмінюватися без обмежень на готівкові або безготівкові кошти у співвідношенні 1:1; е-гривня не є дохідним інструментом, а тому є засобом платежу, а не накопичення; е-гривня може бути як анонімною ЦВЦБ, так і з ідентифікацією користувача [57, с. 6]. НБУ розглядав ЦВЦБ як альтернативний засіб для здійснення миттєвих та дешевих платежів між фізичними особами.

НБУ встановив, що на момент здійснення дослідження найпоширенішим національним інструментом розрахунків є платіжна картка. Водночас, карткові платіжні системи вимагають великих фінансових вкладень для їхнього створення та функціонування, що впливає на кінцеву вартість товарів та послуг для кінцевих користувачів.[57, с. 17-19] У зв'язку з цим, пілотний запуск е-гривні, на нашу думку, був покликаний дослідити, чи зможе ринок платіжних послуг в Україні запропонувати користувачеві оптимальні тарифи, просте використання, безпечні й швидкі розрахунки, простий у використанні інтерфейс.

Було розглянуто дві альтернативні взаємодії учасників. Перша – централізована, за якою емітентом е-гривні є НБУ, електронні гаманці обліковуються в єдиному централізованому реєстрі, власником та оператором якого є НБУ, валідація платіжної операції здійснюється виключно НБУ. Інші учасники ринку платіжних послуг за такої моделі виступають агентами, які здійснюють розповсюдження е-гривні та розрахунки з нею через власні сервіси. Друга – децентралізована, за якою учасникам ринку платіжних послуг надається право здійснювати емісію е-гривні, що вже свідчить про невідповідність е-гривні

критеріям ЦВЦБ у зв'язку з тим, що емісія здійснюється не центральним банком.[57, с. 11-12]

Протягом здійснення дослідження з пілотного запуску ЦВЦБ були проведені такі платіжні операції: створення е-гаманців, поповнення е-гаманців безготівковим способом через спеціалізований віртуальний термінал, перекази е-гривні між гаманцями, торговельні операції, наприклад, поповнення балансу мобільного телефону, переказ е-гривні на благодійну допомогу, обмін е-гривні на безготівкові кошти [57, с. 7].

За наслідками проведеного дослідження НБУ дійшло висновку, що е-гривня як законний платіжний засіб може стати альтернативою платіжним карткам для здійснення миттєвих роздрібних платежів, оскільки при її використанні були підтвержені майже всі аналізовані критерії. Учасники проекту не змогли дійти згоди щодо розміру тарифної/комісійної винагороди за всіма платіжними операціями. Водночас, для запуску е-гривні як ЦВЦБ потребуються значні інвестиції та здійснення модернізації платіжної інфраструктури ринку платіжних послуг в Україні.[57, с. 36-37]

З іншого боку, НБУ відмітили ризики втрати ним, як центральним банком, здатності ефективно впливати на макроекономічні процеси, як-от: інфляційні, перетікання безготівкової ліквідності банківської системи в е-гривню, можливість дестабілізації дворівневої банківської системи, яка призначена для захисту НБУ [58]. Відкритим також залишилося питання щодо виконання НБУ невластивих йому функцій при обслуговуванні фізичних осіб у разі обрання централізованої моделі емісії ЦВЦБ [57, с. 36-37].

Як ми бачимо, на момент завершення пілотного проекту із запуску е-гривні, НБУ не володів повними й коректними даними щодо всіх характеристик, необхідних для «легкого й безболісного» впровадження ЦВЦБ у платіжний ринок в Україні. Проте неочікувано в проєкт Закону про платіжні послуги були додані

положення щодо порядку емісії цифрових коштів НБУ як ЦВЦБ та, принаймні, стало зрозуміло, що була використана централізована модель взаємодії учасників.

НБУ до кінця 2022 року планував запустити перший реальний кейс з цифровими грошима, аби протягом наступного 2023 року заново здійснити тест усіх процесів за допомогою фінтех-компанії Bitt та Акціонерного товариства «Таскомбанк», у тому числі спробувати впровадити цифрові гроші для програмованих виплат заробітної плати працівникам Державного підприємства «Дія» [53, с. 6].

28 жовтня 2022 року на сайті НБУ з'явилась новина про представлення НБУ учасникам ринку платіжних послуг проєкту концепції е-гривні, зокрема, дизайн е-гривні, архітектуру впровадження е-гривні на платіжний ринок України, характеристики е-гривні. Окрім цього, було повідомлено, що наразі НБУ розглядає можливість використання е-гривні для роздрібних безготівкових платежів, сфери обігу віртуальних активів та транскордонних платежів.[59] Також з відомостей веб-сайту Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій НБУ зареєстрував торговельні марки «е-гривня» [60] та «e-hryvnia» [61].

3.3. Переваги та загрози застосування концепції відкритого банкінгу (open banking) на платіжному ринку України

З метою забезпечення цифрового розвитку сфер життєдіяльності в Україні було схвалено Концепцію. Вона закріплює, що цифровізація повинна здійснюватися на таких, зокрема, принципах: «рівний доступ кожного громадянина до послуг та інформації, що надаються на основі цифрових технологій; міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок; стандартизація цифрових систем, платформ та інфраструктур; підвищення рівня довіри і безпеки (інформаційна безпека, кібербезпека, захист персональних даних, недоторканність особистого

життя та прав користувачів цифрових технологій)». Водночас, у Концепції також зосереджується увага на необхідності розвитку й поширення безготівкових розрахунків, що може призвести до появи нових видів фінансових послуг і сервісів, що пропонуються банківськими та небанківськими платіжними системами.[62]

Одним із прикладів такої цифровізації у світі є запровадження концепції відкритого банкінгу. В економічній доктрині є декілька підходів визначення поняття «відкритого банкінгу». Німецький публіцист, редактор інтернет-видання MoneyToday Руеді Мадер пропонує таку характеристику відкритого банкінгу як розкриття банками своїх банків для третіх осіб [63]. Експерти McKinsey & Company, однієї з компаній Великої трійки міжнародних консалтингових компаній, пропонують визначати відкритий банкінг як модель співпраці банків з третіми особами, третіх осіб між собою задля обміну банківськими даними через інтерфейс API (Application Programming Interface) для покращення можливості ринку [64]. Українські науковці Я.А. Дроботя, Л.В. Бражник та О.О. Дорошенко пропонують розглядати концепцію відкритого банкінгу як механізм надання банками доступу до власних систем третім особам [65, с. 3]. Ж.М. Довгань та Галіцейська Ю.М. характеризують відкритий банкінг як банківську практику, відповідно до якої банки відкривають доступ третім особам до банківських послуг, трансакцій, фінансових даних [66, с. 112].

Виходячи з розглянутих вище підходів до визначення поняття «відкритого банкінгу», можемо підсумувати, що концепція відкритого банкінгу полягає у розкритті банками належних їм даних щодо клієнтів та їхніх трансакцій третім особам, незалежно від того, чи таке розкриття відбувається шляхом надання інформації з банківської системи чи надання доступу до банківської системи. Також цікавим аспектом є те, що всі розглянуті визначення концентруються на одному суб'єкті – банках. На нашу думку, це зумовлено тим, що зародження й напрацювання концепції відкритого банку відбувалося ще в той період, коли головними гравцями на ринках платіжних послуг були саме банки, а тому саме вони

були держателями інформації щодо клієнтів - користувачів платіжних послуг, та трансакцій, які здійснюють такі клієнти.

Аби визначення поняття «відкритого банкінгу» відповідало умовам сьогодення, його варто сформулювати, наприклад, наступним чином: відкритий банкінг (open banking) – це забезпечення надавачами платіжних послуг доступу до інформації щодо користувачів платіжних послуг та їхніх платіжних рахунків, відкритих у такому надавачі платіжних послуг, іншим надавачам платіжних послуг.

Юридичне закріплення концепції відкритого банкінгу відбулося у Директиві про платіжні послуги шляхом, з одного боку, стимулювання користувачів платіжних послуг надавати дозвіл на поширення даних своїх облікових записів, інформації щодо трансакцій третім особам, як-от: іншим надавачам платіжних послуг, фінтех-компаніям, ІТ-компаніям тощо, а з іншого боку, обов'язком надавачів платіжних послуг зі згоди користувача платіжних послуг розкривати дані облікових записів таким третім особам [67, с. 152-153]. Концепція відкритого банкінгу також покликана покращити загальну якість надання платіжних послуг завдяки пришвидшенню обміну інформації між надавачами платіжних послуг, використанню нових фінансових технологій та створенню здорової конкуренції за клієнта - користувача платіжних послуг на ринку платіжних послуг [68, с. 128].

Запровадження концепції відкритого банкінгу на ринку платіжних послуг України відбулося з ухваленням Закону про платіжні послуги. Так, Глава 4 Розділу 4 Закону про платіжні послуги, яка набирає чинності та вводиться в дію з 01 серпня 2025 року, запроваджує «порядок отримання надавачами платіжних послуг доступу до рахунків користувачів (відкритий банкінг)». Таке відкладене набрання чинності зумовлене необхідністю запровадження єдиних стандартів API, напрацювання механізму співпраці надавачів платіжних послуг, розробки нових фінансових технологій у співпраці з фінтех-компаніями та ІТ-компаніями [69, с. 10].

Згідно зі частиною 1 статті 53 Закону про платіжні послуги концепція відкритого банкінгу на українському платіжному ринку впроваджена у такий

спосіб: надавач платіжних послуг з обслуговування рахунку (фінансова платіжна послуга) зобов'язаний «забезпечувати можливість постійного доступу в режимі реального часу до рахунків (крім кореспондентських рахунків банку та розрахункового рахунку надавача платіжних послуг) своїх користувачів банкам та іншим надавачам платіжних послуг, що отримали право на надання нефінансових платіжних послуг (стороннім надавачі платіжних послуг)». Порядок надання надавачами платіжних послуг доступу до платіжних рахунків своїх користувачів має бути розроблений НБУ [2, ст. 53].

З переваг запровадження концепції відкритого банкінгу на ринку платіжних послуг України пропонуємо розглянути окремо переваги для користувачів платіжних послуг та надавачів платіжних послуг.

Так, В.О. Корнівська як головні переваги концепції відкритого банкінгу для користувачів платіжних послуг виділяє (1) спрощення порядку відкриття платіжних рахунків у інших надавачів платіжних послуг з огляду на можливість отримання ними даних через відкритий API; (2) автоматизація процесу надання платіжних послуг; (3) створення глобально нової екосистеми надання платіжних послуг [70, с. 254-265].

Ж.М. Довгань та Ю.М. Галіцейська виокремлюють такі переваги для користувачів платіжних послуг, як легке управління своїми фінансами у зв'язку з можливістю акумулювання всієї інформації про платіжні рахунки та трансакції в одному мобільному додатку, на одному веб-сайті. Окрім цього, науковці також звертають увагу на можливість користувачів платіжних послуг сплачувати нижчу вартість комісії за надання платіжних послуг, оскільки відкритий банкінг створить здорову конкуренцію надавачів платіжних послуг за кожного окремого клієнта-користувача.[66, с. 113]

Ми також пропонуємо розглядати як перевагу концепції відкритого банкінгу для користувачів платіжних послуг обов'язок надавача платіжних послуг отримувати інформовану згоду користувача «із застосування посиленої

автентифікації користувача» на надання доступу до його платіжних рахунків іншим стороннім надавачам платіжних послуг [2, ст. 53]. Так, зокрема, у частині 2 статті 53 Закону про платіжні послуги передбачено, що згода користувача платіжних послуг запитується щодо «конкретного стороннього надавача платіжних послуг, якому користувач надає згоду на доступ; конкретного рахунку, згоду на доступ до якого надає користувач; конкретної нефінансової платіжної послуги, на яку користувач надає свою згоду, та конкретного обсягу інформації щодо рахунку і користувача такого рахунку». Надавач платіжних послуг також має отримати згоду користувача платіжних послуг «на розкриття інформації, що містить банківську таємницю, комерційну таємницю, таємницю надавача платіжних послуг» [2, ст. 53]. Це підтверджує запровадження Україною високих стандартів та механізмів захисту інформації користувачів платіжних послуг від її викрадання зловмисниками.

Окремим запобіжником також є право користувачів платіжних послуг в будь-який момент відкликати свою згоду на розкриття інформації [2, ст. 53]. Це свідчить про те, що користувачу платіжних послуг все одно залишають можливість здійснювати квазінагляд щодо того, яким стороннім надавачам платіжних послуг розкриватиметься інформація, та фактично запобігати такому розкриттю.

Щодо переваг концепції відкритого банкінгу для надавачів платіжних послуг, С.А. Теслюк, Н.М. Матвійчук та А. Звірко виділяють створення єдиної бази користувачів платіжних послуг; можливість зіставлення якості послуг з іншими надавачами платіжних послуг; здійснення швидкої перевірки інформації щодо нового клієнта-користувача; покращення якості надання платіжних послуг у зв'язку з підвищенням здорової конкуренції між надавачами платіжних послуг [71, с. 203-204].

Серед недоліків запровадження концепції відкритого банкінгу для надавачів платіжних послуг Ж.М. Довгань та Ю.М. Галіцейська виокремлюють збільшення витрат на створення та обслуговування відкритих API, «втрату монополії на клієнта-користувача», зростання кількості кібератак, шахрайства [66, с. 113].

Натомість, як недоліки відкритого банкінгу для користувачів платіжних послуг С.А. Теслюк, Н.М. Матвійчук та А. Звірко пропонують розглядати зменшення загального рівня конфіденційності; ризик розголошення персональної інформації у зв'язку з технічними несправностями та кібератаками; низький рівень довіри до надавачів платіжних послуг, які не є банками. [71, с. 203]

Отже, нами було проаналізовано два основні підходи до визначення місця цифрових прав у концепції поколінь прав людини, а саме: як четвертого покоління прав людини та як способу реалізації основоположних прав людини онлайн. Ми погодилися з другим підходом з огляду на те, що такі цифрові права розширюють вже існуючі сфери життєдіяльності людини, але не створюють нових. Нами також було розглянуто такі цифрові права, як: право на доступ до інформації, інформаційних платформ і технологій; право на приватність і захист персональних даних; право на особисту безпеку онлайн; право брати участь в обігу майна в цифровій сфері, та сформульовано основні виклики, які постають перед Україною з метою забезпечення захисту та охорони таких прав.

Окрім цього, нами було встановлено, що Закон про платіжні послуги наділяє НБУ правом здійснювати емісію цифрових грошей. Україна є однією з небагатьох країн світу, що запровадила використання ЦВЦБ на ринку платіжних послуг. Ми проаналізували доктринальні підходи до використання ЦВЦБ на світових платіжних ринках, а також дослідили особливості пілотного запуску е-гривні як ЦВЦБ. Нами було з'ясовано, що НБУ розглядає можливість використання е-гривні у таких платіжних операціях, як: роздрібні безготівкові платежі, обіг віртуальних активів та транскордонні платежі. Наразі відбувається розробка підзаконних актів, які регулюватимуть порядок випуску, зберігання та погашення цифрових коштів, та здійснюється моделювання використання цифрових грошей на платіжному ринку.

Також ми з'ясували, що Законом про платіжні послуги передбачається застосування концепції відкритого банкінгу на платіжному ринку України. Нами було проаналізовано доктринальні підходи до визначення поняття «відкритий банкінг» та зроблено висновок, що концепція відкритого банкінгу полягає у розкритті інформації щодо клієнтів та їхніх трансакцій третім особам. Ми також встановили, що концепція відкритого банкінгу на європейському ринку платіжних послуг вперше юридично була закріплена в Директиві про платіжні послуги з метою покращення якості платіжних послуг. Переваги відкритого банкінгу полягають в автоматизації процесу надання платіжних послуг, спрощення порядку відкриття платіжних рахунків, легке управління фінансами тощо – для користувачів платіжних послуг; наявності єдиної бази користувачів платіжних послуг; швидкій перевірці інформації щодо нового користувача платіжних послуг тощо – для надавачів платіжних послуг. Що стосується недоліків відкритого банкінгу, то вони полягають у наявності ризику розголошення персональних даних – для користувачів платіжних послуг; втраті монополії – для надавачів платіжних послуг.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження ринку платіжних послуг в Україні нами сформульовані такі висновки, а також надано відповідь на дослідницьке питання:

1. Доктринальні підходи до визначення поняття «платіжна послуга» аргументують запропоновану нами позицію про доцільність розширення визначення «платіжної послуги» у Законі про платіжні послуги шляхом розмежування суб'єктів на таких, що здійснюють діяльність з надання платіжних послуг з метою отримання прибутку або без такої мети, та посилення на можливість здійснення діяльності з виконання та/або супроводження платіжних операцій самостійно або із залученням комерційних агентів з використанням платіжних інструментів на договірних засадах. Водночас, правовідносини, що виникають між надавачами та користувачами платіжних послуг, є змішаними з огляду на те, що ґрунтуються одночасно на приватному інтересі користувача платіжних послуг в укладенні договору про надання платіжних послуг та публічному інтересі регуляторів ринку платіжних послуг у захисті прав такого користувача шляхом встановлення істотних умов договору про надання платіжних послуг.

2. Платіжні послуги поділяються на фінансові та нефінансові, а одночасно з ними можуть надавати обмежені платіжні послуги та послуги, що є допоміжними до платіжних послуг. Законом про платіжні послуги передбачені правила суміщення різних видів платіжних послуг, які, зокрема, полягають у встановленні обмежень щодо поєднання діяльності з надання фінансових платіжних послуг із діяльністю з надання нефінансових платіжних послуг для інших фінансових установ; щодо поєднання діяльності з надання платіжних послуг із діяльністю з надання послуг, що є допоміжними до платіжних послуг, для інших фінансових установ та малих платіжних установ. Директива про платіжні послуги, на відміну від Закону про платіжні послуги, містить посилення на принцип пропорційності під час встановлення «правил доступу» до ринку платіжних послуг.

3. Доктринальні підходи до визначення поняття «електронні гроші» дають підстави для твердження, що легальне визначення поняття «електронні гроші», яке міститься в Законі про платіжні послуги, на відміну від визначення електронних грошей у Законі про платіжні системи, охоплює основні ознаки електронних грошей, як-от: форма існування та зберігання електронних грошей, мета випуску електронних грошей, правовий статус електронних грошей як грошових коштів. Користувачі платіжних послуг можуть оплачувати товари й послуги, сплачувати податки, благодійні внески й пожертвування з використанням електронних грошей. Водночас, договір між емітентом та користувачем електронних грошей за своєю природою є договором приєднання, оскільки його істотні умови, що передбачені Законом про платіжні послуги та Положенням про електронні гроші, мають бути розміщені на веб-сайті та/або веб-сторінці надавача платіжних послуг. Наразі в Україні емісія електронних грошей банками зупинена з 24 лютого 2022 року.

4. Законом про платіжні послуги та підзаконними нормативно-правовими актами НБУ до юридичних осіб, що мають намір здійснювати діяльність з надання платіжних послуг, встановлюються вимоги для проходження авторизації та, у випадку фінансових платіжних послуг, отримання ліцензії на надання фінансових платіжних послуг. Основними вимогами для проходження авторизації, зокрема, є вимоги до розміру статутного капіталу та джерел його формування, вимоги до професійної придатності посадових осіб, прозора структура власності, наявність бездоганної ділової репутації, наявність внутрішніх документів щодо корпоративного управління та веб-сайту. До юридичних осіб, що мають намір здійснювати діяльність з надання нефінансових платіжних послуг, не застосовуються заходи спеціальної перевірки відповідності наведеним вимогам, оскільки нефінансові платіжні послуги мають інформаційно-консультаційний характер.

5. До учасників ринку платіжних послуг застосовуються такі види юридичної відповідальності, як фінансово-правова, адміністративна та

кримінальна, відповідно до окресленого переліку складів правопорушень. У свою чергу, фінансово-правова відповідальність не належить до адміністративної відповідальності, а є самостійним видом юридичної відповідальності. Наявні наразі склади адміністративних та кримінальних правопорушень не узгоджуються з положенням Закону про платіжні послуги, а також не охоплюють кіберзлочини. На підставі аналізу законопроекту про внесення змін до КУпАП та КК України автором зроблено пропозицію про доповнення КУпАП новою статтею 166-28, яка встановлюватиме відповідальність за здійснення діяльності з надання нефінансових платіжних послуг та/або обмежених платіжних послуг та/або послуг технологічного оператора платіжних послуг без здійснення авторизації діяльності.

6. Природа повноважень НБУ на ринку платіжних послуг України є дихотомічною, оскільки НБУ одночасно здійснює повноваження надавача платіжних послуг та регулятора ринку платіжних послуг. У зв'язку з наділенням НБУ широкими повноваженнями у сфері здійснення державного регулювання ринку платіжних послуг в Україні, проведено дослідження з відповідності повноважень НБУ елементам верховенства права, а саме: принципам законності, юридичної визначеності та запобігання зловживанню повноважень та їхнім складовим характеристикам. Нами було зроблено припущення, що наділення НБУ деякими повноваженнями може суперечити принципам верховенства права та створювати загрозу порушення прав та свобод учасників ринків платіжних послуг.

7. В учасників платіжного ринку при здійсненні діяльності з надання платіжних послуг виникають, зокрема, такі цифрові права, як: право на доступ до інформації, інформаційних платформ і технологій, право на приватність і захист персональних даних, право на особисту безпеку онлайн, право брати участь в обігу майна в цифровій сфері. Такі цифрові права не належать до четвертого покоління прав людини, а є способом вираження основоположних прав людини онлайн. Основними викликами, які постають перед органами державної влади в контексті

реалізації відповідних цифрових прав, є дотримання принципу пропорційності при встановленні «правил доступу» до ринку платіжних послуг та кіберзахист.

8. Законом про платіжні послуги в Україні запроваджується поняття цифрових грошей – ЦВЦБ, емісію яких здійснює НБУ. В Україні ЦВЦБ використовуватиметься як цифровий еквівалент готівкових коштів у межах централізованої взаємодії учасників ринку платіжних послуг, за якою електронні гаманці обліковуватимуться в єдиному централізованому реєстрі, валідація платіжної операції здійснюватиметься виключно НБУ, а інші учасники ринку платіжних послуг виступатимуть агентами, які здійснюватимуть розповсюдження е-гривні та розрахунки з нею через власні сервіси. Наразі відбувається розробка підзаконних нормативно-правових актів, які регулюватимуть порядок випуску, зберігання та погашення цифрових грошей, а також здійснюється моделювання входження цифрових грошей на платіжний ринок.

9. Концепція відкритого банкінгу полягає в розкритті надавачами платіжних послуг інформації щодо користувачів платіжних послуг, які в них обслуговуються, та їхніх трансакцій іншим надавачам платіжних послуг та третім особам. Для надавачів платіжних послуг основними перевагами відкритого банкінгу є можливість формування єдиної бази клієнтів - користувачів платіжних послуг та здійснення швидкої їх перевірки; основними загрозами – збільшення витрат на інформаційні технології та втрата монопольного статусу перед користувачем платіжних послуг. Для користувачів платіжних послуг основними перевагами відкритого банкінгу є можливість легкого управління грошовими коштами через єдиний мобільний додаток, спрощений порядок відкриття платіжних рахунків у інших надавачах платіжних послуг, загальна автоматизація процесу надання платіжних послуг; основними загрозами – розголошення персональних даних через низький рівень кібербезпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2346-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 29. ст. 137 (втрата чинності від 30 червня 2021 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text> (дата звернення: 30.01.2023)
2. Про платіжні послуги: Закон України від 30 червня 2021 року № 1591-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 62. Ст. 3876. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20/ed20230401#Text> (дата звернення: 31.03.2023)
3. Лобач О.М., Кравченко Н.Г. Фінансово-правова природа послуг на платіжному ринку. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. № 1 (42). С. 41-50. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23485/Lobach_Kravchenko_Finansovo-pravova_pryroda_posluh_na_platizhnomu_ryнку.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 30.01.2023)
4. Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням: Постанова Правління Національного банку України «Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів» від 05 листопада 2014 року № 705 (втрата чинності від 29 липня 2022 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14#n16> (дата звернення: 01.02.2023)
5. The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank Group. Summary Outcomes Of The Fourth Global Payment Systems Survey. Washington DC, 2018. 64 p. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/591241545960780368-0130022018/original/PaymentSystemsWorldwideASnapshotSummaryOutcomesoftheFourthGlobalPaymentSystemsSurvey.pdf> (дата звернення: 01.02.2023)

6. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf> (дата звернення: 03.02.2023)

7. Постанова Верховного Суду від 14 травня 2020 року у справі № 910/15230/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89321496> (дата звернення: 03.02.2023)

8. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC: Directive of 25 November 2015 № 2015/2366. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L2366&from=EN> (дата звернення: 04.02.2023)

9. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 1. ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 04.02.2023)

10. Про затвердження Положення про порядок здійснення авторизації діяльності надавачів фінансових платіжних послуг та обмежених платіжних послуг: Постанова Національного банку України від 07 жовтня 2022 року № 217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0217500-22#Text> (дата звернення: 04.02.2023)

11. Про затвердження Положення про ліцензування та реєстрацію надавачів фінансових послуг та умови провадження ними діяльності з надання фінансових послуг: Постанова Правління Національного банку України від 24 грудня 2012 року № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0153500-21#Text> (дата звернення: 04.02.2023)

12. Савчук О. Платіжна реальність, яка захопила Україну. *Юридична Газета online*. 2022. № 4 (758). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta->

finansove-pravo/platizhna-realist-yaka-zahopila-ukrayinu.html (дата звернення: 05.02.2023)

13. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо платіжних послуг: Закон України від 12 січня 2023 року № 2888-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 14. Ст. 862. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2888-20#Text> (дата звернення: 05.02.2023)

14. Козюбра М.І. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри; Передмова: Головатий С.; упорядники та автори коментарів: В. Венгер, С. Головатий, А. Заєць, Є. Зверев, М. Козюбра, Ю. Матвеева, О. Цельєв. *Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Київ, 2021. 152 с. URL: <https://rm.coe.int/rol-2021-web-ukr/1680a4a0ea> (дата звернення: 05.02.2023)

15. Товкун Л.В., Ахмедова А.О. Правове регулювання електронних грошей в Україні та Великій Британії (порівняльний аналіз). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 278-281. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18666/1/Tovkun_Akhmedova_278-281.pdf (дата звернення: 10.02.2023)

16. Єсімов С.С. Інформаційно-правові засади регулювання обігу електронних грошей у контексті розширення застосування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2014. № 810. С. 22-27. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vnulpurn_2014_810_6.pdf (дата звернення: 10.02.2023)

17. Лесько Н.В., Сливка М.М., Красько С.А. Правове регулювання електронних грошей в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 279-

282. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_6_2019.pdf (дата звернення: 10.02.2023)

18. Шлапко Т.В., Миронов П.Ф. Зарубіжний та вітчизняний досвід правового регулювання обігу електронних грошей. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 5. С. 113-119. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ln_2017_5_18.pdf (дата звернення: 11.02.2023)

19. Черевко К.О. Віртуальні гроші в розрізі українського законодавства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. Спецвипуск. С. 121-130. https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6040/Virtualni%20hroshi%20v%20rozrizi%20ukrainskoho%20zakonodavstva%20_%20Cherevko%20_%202019?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 11.02.2023)

20. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 грудня 2019 року № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2020. № 25. ст. 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n584> (дата звернення: 12.02.2023)

21. Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними: Постанова Правління Національного банку України від 29 вересня 2022 року № 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22#Text> (дата звернення: 12.02.2023)

22. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 12.02.2023)

23. Національний банк України. Нова якість платіжних послуг: Верховна Рада ухвалила сучасний закон про платіжні послуги. 2021. URL:

<https://bank.gov.ua/ua/news/all/nova-yakist-platijnih-poslug-verhovna-rada-uhvalila-suchasniy-zakon-pro-platijni-poslugi> (дата звернення: 19.02.2023)

24. Інформаційна довідка щодо умов та порядку надання фінансових платіжних послуг: Додаток № 6 до Положення про порядок здійснення авторизації діяльності надавачів фінансових платіжних послуг та обмежених платіжних послуг, затвердженого Постановою Національного банку України від 07 жовтня 2022 року № 217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/101/f519825n960.docx> (дата звернення: 19.02.2023)

25. Вимоги до складання плану діяльності: Додаток № 5 до Положення про порядок здійснення авторизації діяльності надавачів фінансових платіжних послуг та обмежених платіжних послуг, затвердженого Постановою Національного банку України від 07 жовтня 2022 року № 217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/101/f519825n959.docx> (дата звернення: 25.02.2023)

26. Про затвердження Положення про вимоги до структури власності надавачів фінансових послуг: Постанова Правління Національного банку України від 14 квітня 2021 року № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0030500-21#Text> (дата звернення: 25.02.2023)

27. Інформаційна довідка щодо умов та порядку надання обмежених платіжних послуг: Додаток № 12 до Положення про порядок здійснення авторизації діяльності надавачів фінансових платіжних послуг та обмежених платіжних послуг, затвердженого Постановою Національного банку України від 07 жовтня 2022 року № 217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/101/f519825n966.docx> (дата звернення: 25.02.2023)

28. Про затвердження Положення про встановлення пруденційних нормативів, що є обов'язковими для дотримання небанківськими надавачами платіжних послуг, та визначення методики їх розрахунку: Постанова Правління

Національного банку України від 25 серпня 2022 року № 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0190500-22#Text> (дата звернення: 25.02.2023)

29. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.03.2023)

30. Рішення Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року у справі № 1-22/2001 за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text> (дата звернення: 01.03.2023)

31. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права. В 6 томах. Особенная часть. Том IV: Косвенные налоги. Харків : Право, 2007. 536 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KucherNalogPravoT4.pdf (дата звернення: 01.03.2023)

32. Іванський А.Й. Фінансово-правові санкції : монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 500 с. URL: <https://oldiplus.ua/files/contents/586.pdf> (дата звернення: 01.03.2023)

33. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. Додаток до № 51. ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 05.03.2023)

34. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.03.2023)

35. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України (щодо платіжних послуг):

Проект Закону України від 12 листопада 2020 року № 4365. *Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти.* URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/4631> (дата звернення: 05.03.2023)

36. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України (щодо платіжних послуг)». Головне науково-експертне управління. Апарат Верховної Ради України № 16/03-2021/41544 від 12 лютого 2021 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/534465> (дата звернення: 05.03.2023)

37. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України 26 серпня 2021 року № 447/2021. *Офіційний вісник України.* 2021 р. № 70. Ст. 4417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 07.03.2023)

38. Оцінка стану розвитку національної системи кібербезпеки: Аналіз за результатами онлайн-опитування. Київ. 2021. 15 с. URL: https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/STRATEGIYA%20KYBERBEZPEKI/analitika_1.pdf (дата звернення: 07.03.2023)

39. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1999. № 29 ст. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 11.03.2023)

40. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005. Справа № 1-5/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text> (дата звернення: 11.03.2023)

41. Господарський кодекс України: Закон України 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. ст.144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 11.03.2023)

42. The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet : Resolution adopted by the Human Rights Council on 13 July 2021 № 47/16. United Nations. Human Rights Council (47th sess.) Geneva. 2021. URL:

https://digitallibrary.un.org/record/3937534/files/A_HRC_RES_47_16-EN.pdf?ln=en

(дата звернення: 10.03.2023)

43. Petryshyn O.V., Nyliaka O.S. Human rights in the digital age: challenges, threats and prospects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Vol. 28. № 1. P . 15-23. URL: <http://visnyk.kh.ua/en/article/prava-lyudini-v-tsifrovu-epokhu-vikliki-zagrozi-ta-perspektivi> (дата звернення: 11.03.2023)

44. Володовська В., Дворовий М. Права людини онлайн: Порядок денний для України. Київ : ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2019. 56 с. URL: https://dslua.org/wp-content/uploads/2019/12/DRA_FINAL_UKR.pdf (дата звернення: 11.03.2023)

45. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ Ради Європи від 04 листопада 1950 року № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 (дата звернення: 12.03.2023)

46. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 року № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 34. ст. 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 12.03.2023)

47. Про затвердження Правил зберігання, захисту, використання та розкриття таємниці надавача платіжних послуг: Постанова Правління Національного банку України від 14 липня 2022 року № 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0147500-22#Text> (дата звернення: 12.03.2023)

48. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 року № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 45. ст. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 12.03.2023)

49. Про затвердження Положення про захист інформації та кіберзахист учасниками платіжного ринку: Постанова Правління Національного банку України

від 19 травня 2021 року № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043500-21#Text> (дата звернення: 12.03.2023)

50. Грицай С.О. Цифрова валюта центральних банків – загрози та виклики. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 144-149. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/24.pdf (дата звернення: 18.03.2023)

51. Чорний Р. Які перспективи відкриває для банків і фінкомпаній закон про платіжні послуги. *Фінансовий клуб*. 2021. URL: <https://finclub.net/ua/projects/kruglye-stoly/yaki-perspektyvy-vidkryvaie-dlia-bankiv-i-finkompanii-zakon-pro-platizhni-posluhy.html> (дата звернення: 18.03.2023)

52. ECB FXCG update. Cryptocurrencies and tokens. 2018. The Netherlands. 15 p. URL: https://www.ecb.europa.eu/paym/groups/pdf/fxcg/2018/20180906/Item_2a_-_Cryptocurrencies_and_tokens.pdf (дата звернення: 18.02.2023)

53. Рябокінь М.В. Виклики впровадження цифрової валюти центрального банку у контексті нової еволюційної форми грошей в Україні: світовий досвід. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. 7 с. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-63> (дата звернення: 18.03.2023)

54. Грицай С.О. Цифрова валюта центральних банків: нестандартний методологічний підхід у правовому полі України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1 (23). С. 25-34. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1487/1482> (дата звернення: 19.03.2023)

55. Про токенизовані активи та криптоактиви: Проект Закону України від 05 листопада 2020 року № 4328. *Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/4570> (дата звернення: 19.03.2023)

56. Central Bank Digital Currency Tracker by Atlantic Council. 2023. URL: <https://public.tableau.com/app/profile/atlanticcouncil/viz/shared/MKPP4MC54> (дата звернення: 19.03.2023)

57. Національний банк України. Аналітична записка за результатами пілотного проекту із впровадження платформи «Електронна гривня» та електронних грошей Національного банку України (е-гривні). Київ. 2019. 45 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Analitichna_zapiska_E-grivnya.pdf?v=4 (дата звернення: 19.02.2023)

58. Кисляк Р. Невидима готівка. До чого призведе поява цифрової гривні. *Фінансовий клуб*. 2019. URL: <https://finclub.net/ua/analytics/nevydyma-hotivka-do-choho-pryzvede-poiava-tsyfrovoi-hryvni.html> (дата звернення: 19.03.2023)

59. Національний банк представив учасникам платіжного ринку та ринку віртуальних активів проєкт концепції е-гривні. Національний банк України. Новини. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-predstaviv-uchasnikam-platijnogo-rinku-ta-rinku-virtualnih-aktiviv--proyekt-kontseptsiyi-e-grivni> (дата звернення: 21.03.2023)

60. Свідоцтво України на торговельну марку. е-гривня / Національний банк України. № 326247; зареєстр. 05 жовтня 2022 року; заявл. 27 січня 2021 року; опубл. 12 березня 2021 року, Бюл. № 11. URL: <https://sis.ukrpatent.org/uk/search/detail/1474541/> (дата звернення: 21.03.2023)

61. Свідоцтво України на торговельну марку. E-hryvnia / Національний банк України. № 326248; зареєстр. 05 жовтня 2022 року; заявл. 27 січня 2021 року; опубл. 12 березня 2021 року, Бюл. № 11. URL: <https://sis.ukrpatent.org/uk/search/detail/1474543/> (дата звернення: 21.03.2023)

62. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text> (дата звернення: 25.02.2023)

63. Maeder R. Ist Open Banking der neue Wettbewerbsfaktor für Banken? *MoneyToday.ch*. 2018. URL: <https://www.moneytoday.ch/news/ist-open-banking-der-neue-wettbewerbsfaktor-fuer-banken/> (дата звернення: 25.03.2023)

64. Brodsky L., Oakes L. Data sharing and open banking. *McKinsey & Company*. 2017. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/data-sharing-and-open-banking#/> (дата звернення: 25.03.2023)

65. Дроботя Я.А., Бражник Л.В., Дорошенко О.О. Диджиталізовані інновації банківського бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 23. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/157/151> (дата звернення: 02.04.2023)

66. Довгань Ж.М., Галицейська Ю.М. Open-банкінг як тренд розвитку фінансових технологій. *Інноваційна економіка*. 2021. № 5-6. С. 111-116. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/download/828/904> (дата звернення: 02.04.2023)

67. Луцик М.В. Основи відкритого банкінгу. *Розвиток банківських систем світу в умовах глобалізації фінансових ринків* : матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції, 19 листопада 2020 року. Черкаси : ЧННІ Університету банківської справи. 2020. С. 152-154. URL: https://cibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/zbirnyk_19112020_v2.pdf#page=153 (дата звернення: 08.04.2023)

68. Ситник І.П. Методологічні основи функціонування оновленої платіжної системи України. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 4 (66). С. 126-133. URL: <http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/3917/1/19%20Ситник%20І.П..pdf> (дата звернення: 08.04.2023)

69. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Міністерство фінансів України, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. 104 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4 (дата звернення: 09.04.2023)

70. Корнівська В.О. Цифровий банкінг: ризики фінансової дигіталізації. *Проблеми економіки*. 2017. № 3. С. 254–261. URL: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pekon_2017_3_34.pdf (дата звернення: 12.04.2023)

71. Теслюк С.А., Матвійчук Н.М. та Звірко А. Особливості модернізації українського платіжного ринку в рамках концепції open banking. *Наукові перспективи*. 2022. № 10 (28). С. 196-207. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-10\(28\)-196-207](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-10(28)-196-207) (дата звернення: 12.04.2023)